

PORADNICTVÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ

Dr. Josef Stavěl

Poradnictví při volbě povolání jest úkol, na jehož organizaci a provádění se účastní mnoho složek a několik oborů a metod vědních (lékařství, národohospodářství, statistika, psychologie atd.). Místa, které jest mu vyhrazeno v této encyklopedii, jest možno užití dvojím způsobem: buďto by se daly předvésti konkrétní ukázky z praxe, jimiž by bylo znázorněno, oč běží, nebo jest možno v krátkosti načrtnouti zásadní směrnice pro práci poradnickou v celku. Volím tuto druhou cestu, poněvadž se domnívám, že poradnictví zvláště potřebuje ujasnění svých základů. Jedině tak se může vymanit z dnešního ještě hodně chaotického stavu a tápání. Toho jest třeba i u nás, kdy právě v přítomné době se pomýšlí na jakousi organizaci poradnictví i se strany vládní (v chystaném zákoně o zprostředkování práce), bohužel bez hlubšího porozumění pro podstatu věci a proto povrchním způsobem, v němž nevidím záruku zdravého vývoje.

1. VZTAHY MEZI NEDOSPĚLÝM ČLOVĚKEM A SVĚTEM PRÁCE JAKO VÝCHODISKO VEDENÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ

Chceme-li záměrně něco uspořádat, musíme vyjít od studia skutečného stavu. Při tom nesmíme jen vyzdvihovati jeho chyby a z nich překotně vyvozovati nutnost změny. Naopak lze doporučiti jakousi úctu před skutečností, která má být upravena. Třeba by se při tomto pohledu zjistilo, že tvářnost skutečnosti, tak jak se vytvářela z přirozených „slepých“ sil a motivů, má také své hlubší odůvodnění.

To platí i pro problém racionálního vedení při volbě povolání. Musíme vyjít i zde od skutečného stavu, chceme-li správně postihnouti skutečné cíle poradnictví a vedení při volbě povolání.

Musíme se střežiti zasahovati zde příliš silně, neboť jde především o psychologické vztahy v této oblasti, a ty jsou předivem velmi jemným. Psychologie se čím dál tím více vymaňuje z názoru, že jsou jakési věčné zákony psychologické. Alespoň pro řadu duševních jevů čím dále tím více uznává jejich vývojovost a podmíněnost určitou konstelací historickou, geografickou, sociální atd. Tím více to platí o vztazích mezi člověkem a prací. Psychologie těchto vztahů se mění podle doby, země, skupiny atd. Na př. zcela jiný byl nejen vnější, nýbrž i duševní a mravní vztah člověka k povolání ve středověku než dnes, v době kapitalismu. Dnešní psychologie povolání i myšlenka poradnictví dobře vystoupí, všimneme-li si na př. tohoto vztahu v středověké soustavě cechovní, která vlastně stvořila ideu „povolání“, přesto, že sotva používá tohoto slova. Soustava cechovní, jsoucí v úzkých vztazích s prohloubením rozdílu mezi městem a venkovem, a s dělením práce, jest založena na velmi důsledně provedené zásadě *solidarity*.

Organisace práce byla ovládána dvěma myšlenkami: „myšlenkou obecného nejlepšího a myšlenkou, že každý pracovník má v řemeslu, které provádí, najíti svou obživu. Důsledkem prvé z těchto myšlenek bylo, že na právo k provozování živnosti bylo hleděno jakožto na úřad, který celek propůjčoval jednotlivým mistrům i celému cechu, a který je zavazoval k určitým povinnostem. Důsledkem druhé byla obecná rovnost a bratrství u členů téhož povolání (Bücher).“ Tento úřad byl považován za vlastní obsah života a nejvznešenější prostředek k rozvinutí dušev-

ních a mravních sil. „Za těchto psychologických předpokladů nemohla se jevití řemeslná práce ani jako pouhý prostředek k peněžitému zisku ani jako podmínka k vyšínutí se do vyšších společenských tříd. Každý měl podle tradicionalistického pojetí tehdejšího zůstatí v povolání anebo stavu, pro nějž byl určen bohem. Město a cech se však muselo svou soustavou zase starati, aby řemeslník měl zajištěnu obživu a stavu přiměřenou existenci. Jinak záleželo hlavně na tom, vykonati práci podle nejlepších sil a věnovati jí tolik péče a lásky, jak jen vnější podmínky dovolily. Zákazníková objednávka nebyla jen prací pro něho, nýbrž současně službou bohu (Herkner).“ „Oddanost práci, sklon, konati jí pro ni samu, pýcha a radost z povolání přes výdělečně hospodářskou organisaci dosáhly podivuhodné síly pro relativně široké kruhy (týž).“ V těchto podmínkách mladý člověk celkem organicky a neproblematicky vrůstal do světa práce. Od dětství ssál do sebe zvláštní ovzduší určité řemeslné činnosti. Uchováním řemesla v rodě byla pravděpodobně dána i větší příležitost k vyvinutí speciálních schopností a talentů, jednak vlivem prostředí na duševní vlohy v nejplastičtějších stadiích raného dětství, jednak i vhodnou sumací dědičných mas a ev. děděním získaných vlastností.*) Povolání se neobráželo v duši jednotlivcově jako určitý úsek, nýbrž bylo úzce srostlé s celkovým útvarem života. Jednotlivce se vůči němu méně stavěl jako individuum, a proto i sebezpytný problém individuální schopnosti nemohl hrát takovou roli jako dnes. Bylo tvořeno více než dnes z okruhu duševních faktorů, které se blíží typu „instinktu“ a které přesahují rámec individua, a souvisí úzce i s faktory jednotného stylu oné doby.

Jest samozřejmé, že za takových okolností myšlenka nějakého poradnictví při volbě povolání nemohla vůbec vzejíti. Jest plodem doby, která se vyznačuje rysy právě opačnými, totiž velkou uvolněností společenských a psychologických vztahů a tím větší uvolněností vztahů mezi jednotlivcem a světem práce, uvolněností, která nabývá v různých směrech i povahy chaosu, tísní, krisí, napětí, nevyrovnaností, konfliktů atd.

Nejdůležitější okolnosti a faktory, které v přítomné společnosti ovlivňují duševní vztah nedospělého člověka k světu práce, jsou tyto: kapitalistické peněžní hospodářství se svým důsledkem masové orientace na motiv výdělku, z toho plynoucí zbožnění výkonnosti a schopnosti jakožto prostředku k němu, nejintensivnější dělení práce a s tím související vytváření nových zaměstnání. Současně však pokračuje odloučení dílen a vůbec míst, kde se pracuje, od ostatního životního rámce (rozdělení měst na čtvrti, kde se bydlí a na čtvrti, kde se pracuje a p.), čímž se ještě oddaluje svět práce z bezprostředního duševního obzoru jednotlivcova. Dalšími důsledky jsou mechanisování a odduševňování zaměstnání, disociace rodiny, disociace stavů, s korelátém principu „svobodné volby povolání“, volná konkurence, větší individuální pohyblivost se zvýšenou tendencí dostat se výše a uniknout chudobě, proletarisace (nutnost vydělávati a starati se o holou existenci, bez ohledu na užší vztah k povolání, které se ponenáhlu stává pouhým prostředkem k výdělku, bez užšího vztahu k osobnosti pracujícího), úbytek samostatných „povolání“, množení se závislých zaměstnání s různými toho důsledky, zvýšené nebezpečí nezaměstnanosti a s ním související existenční úzkost a vnímavost pro různé davové sugesce (na př. náhlý, neúměrný nával mládeže na určitou školu, kde zasvitla jiskra vyhlídky atd.) a konečně z toho všeho vyplývající nesrovnalost mezi nabídkou a poptávkou na pracovním trhu a neúměrnost distribuce pracovních sil.

Chceme-li pochopiti, jak se vyvíjí ponenáhlu vztah mezi takto utvářeným světem práce a duší mladistvého, musíme si uvědomiti, že jsou zde velké rozdíly podle různých vrstev obyvatelstva. Spranger praví: „Dobré božstvo zahalilo pro vznikajícího člověka většinu těchto sil závojem. Vidí ještě málo z realistických souvislostí, které podmiňují život. Pomalu dobývající a přemáhající úsilí spočívá na tom daleko více než na plně vidoucí jasnosti. Vývoj k povolání jest právě touto cestou od fantasmie k realnosti...“ Musíme ovšem dodati, že tuto nerušenou cestu má možnost prodělávati jen menšina dětí, zatím co u mnohých skutečnost

*) Domnívám se, že pro ně mluví více evidence, než jak jest ochotna připustiti dnes větší ještě část badatelů, jichž námitky se však často zdají býti vedeny spíše důvody světového ná-zoru, než vskutku věcným přiblížením k faktům.

aspoň některými svými stránkami velmi brzy a bezohledně protrhá závoj obraznosti. Proto pouze jako o celkové tendenci můžeme mluvit o předběžných „obrazivých“ vztazích k povolání. Rozhodně však zasluhují tyto počátky pozornosti poradnictví při volbě povolání. Jest dnes zcela jisto, že dětské zážitky mají silný vliv na budoucí vývoj člověka. I když jsou později překryty zcela odlišnými zážitky, mohou přece prozařovati těmito druhotnými vrstvami a uplatňovati se později více než by se na prvý pohled zdálo. Proživačí schopnost dítěte se, jak známo, velmi brzy rozněcuje na některých povoláních, která leží v jejím obzoru a která jsou předmětem hravě-snového napodobení (hlavně mezi čtvrtým a osmým rokem života). Při této hravé „volbě povolání“ záleží ovšem především na tom, s jakými předlohami a hlavně lidskými vzory se dítě setká. Ale i zde jest prováděn užší výběr podle pudových a citových vloh dítěte. Namnoze jest ovšem volba podmíněna význačnými pudovými sklony a citovými vzněty tohoto věku. Sem patří na př. převážná záliba v povoláních dopravních (řidič, kočí atd.), podmíněná typickým motivačním svazkem, skládajícím se z živelné radosti ve změně místa, z přání býti velkým a ovládati (což často bývá reakce na pocit slabosti), z lásky ke zvířatům, ale hlavně právě z pudového napodobení imponujících lidských vzorů. Tyto napodobeniny, subjektivně vzato, se provádí, aby se získala libost ze hry určitých pudů. Objektivně vzato mají ovšem hlubší význam. Již ony se dějí s hlediska budoucího vývoje, mají smysl přípravy a pokusnictví, kterým se jednak cvičí vlohy, jednak vychutnávají určité citové a osobní postoje. Pro určitý druh dětských konstitucí, totiž těch, které mají zvlášť silný sklon k fixacím citových zážitků, mohou míti tyto hry velmi reální význam pro utváření dalšího osudu a vztahu k povolání. Má-li se při poradě povolání správně pochopiti vztah určitého člověka k práci, musí psychologická analýsa proniknouti až do této jeho dětské minulosti. Ovšem zde také poradnictví ve smyslu profylaxe by mělo souviseti s výchovou. „Každá hravá tendence jest jitřenkou nějakého vážného instinktu“ (Stern), ale přesto možno rozlišiti různé stupně zaujetí a vážnosti, s nímž děti hrají určité zaměstnání. Zvýšená vážnost hry zasluhuje pozornosti zvlášť jde-li o hru méně typickou, na př. léčení, kázání a pod., to tím spíše, nelze-li najíti v blízkosti působivé lidské předlohy.

Přechod k pozdějšímu dětství v této oblasti znamená přechod od reální hry k snivé fantasii, která však právě proto si hraje s různými možnostmi na daleko širší základně. Přírozeně sice ani zde nejsou povolání chápána v pravé podstatě, nýbrž namnoze zcela autisticky přetvořena. Jest často těžké odlišit zde přechodný zjev vývojový od trvalých sklonů jednotlivcových, které třeba bráti vážně. „Vše, co se mládeži zdá v těch letech žádoucím obsahem života, jest úzkým srůstem snivé fantasie a reálního chtění. Právě bohatší povahy se ztrácejí ještě v různých fantastických možnostech, zatím co strážliví řídí kormidlo již na úzkou skutečnost. Obojživelnost stavu mezi ilusí a smyslem pro skutečnost jest duševním rozpoložením, v němž jsou učiněny nejdůležitější rozhodnutí mladistvých co se týče povolání. Kdo haní tuto skutečnost, haní přírodu. Neboť ona to zařídila právě tak a nejinak.“ (Spranger.)

Ovšem Spranger sám správně hned poznamenává, že stadium estetického blouznění mohou vyžítí plně právě jen ti, kdož jsou hmotným zajištěním chráněni před brzkým vstupem do reálného života, tedy prakticky vzato, hlavně studující mládež. Pro ni se proto volba povolání utváří zcela jinak než pro velký počet těch, kdož jsou postavení před volbu povolání již v 14. roce života. Nemůže býti sporu o tom, že psychologicky vzato se zde rozhodnutí žádá od mladistvého předčasně, že tlak skutečnosti, hlavně ovšem hospodářská nutnost, ho zbavuje možnosti opravdového vyžrání a nalezení sebe, které předpokládá průchodní období, kdy se člověk zaměstnává se sebou, období, které je právě příznačné pro duševní pubertu. Čtrnáctiletý se má rozhodnouti ve stavu značně

duševní nezralosti a i jinak za těžkých poměrů, především hmotných. Z nich jest zcela pochopitelné, že motiv výdělků a materiální existence jest nejpodstatnějším vědomým motivem při volbě povolání u 14letých z chudších vrstev. Nalezení vlastního já a duševní samostatnosti, o něž pubertant z dobře situovaných rodin svádí abych tak řekl filosofický boj, se u pubertanta z nižších vrstev vyjadřuje prostě snahou po hmotné nezávislosti na rodině, a vlastní výdělek jest symbolem této nejvniternější snahy po samostatnosti a svobodě. Z tohoto silného a ústředního motivu pochopíme hromadný zjev, vyskytující se hlavně v průmyslových městech a proti němuž se právě poradnictví při volbě povolání snaží bojovat, totiž nával mladistvých k neučené práci, skýtající okamžitý výdělek, místo, jak se jeví žádoucím, ke kvalitní práci řemeslné. Rovněž především právě existenční nervosa vede k masovým návalům určitým směrem podle okamžité konjunktury, při čemž ještě spolupůsobí neznalost většího počtu povolání. Proto také se pozornost soustřeďuje k několika nasnadě jsoucím a duchem času i puberty ještě do popředí vyzdviženým možnostem. Tato neznalost jest jednak průvodním a samozřejmým zjevem duševní nezralosti, jednak jest podporována povahou dnešní školy, v městech pak i postupujícím odloučením života soukromého od pracovního. Proto též volba povolání se neděje podle nějaké celkovější orientace, nýbrž zcela převážně na základě konkrétního zážitku. Nejbližší okolí jest zcela rozhodujícím faktorem. Proto na př. v průmyslových oblastech se vyskytuje v naprosto mizivém procentu volba více venkovského povolání, a naopak mocný příliv k zaměstnáním, které se zde nejvíce vtiskují pozornosti: k technice a obchodu. Nejvíce působí ovšem přímé lidské vzory. Vzorem pro zcela převážné procento však není otec, a to z různých pochopitelných důvodů. Právě u povolání otcova příliš se zdůrazňují stinné stránky a nejsou tak řídké případy, kdy otec synovi své povolání přímo zakazuje. Ukazuje se, že nejlákavějším pro volbu povolání jest polosvětlo částečné znalosti a částečné neznalosti. To jest snad nejsilnějším důvodem, proč tak často jest voleno nikoliv povolání otcovo, nýbrž nějakého bližšího příbuzného nebo známého, tím spíše, jestliže i jinak imponuje. Rodinná tradice dnes proto hraje velmi malou roli, převrstvování povolání v střídě generací jest dnes nadmíru silné. Zda k prospěchu, hledíme-li na věc po stránce psychologické (duševní schopnosti), jest ovšem otázkou. Omezenost materiálních prostředků do značné míry působí, že, jak bylo zjištěno, cíle mladistvých v nižších vrstvách nejsou většinou nijak neskromné a velkorysé. Mocnější snaha dostat se výš se probudí často teprve vlivem zvláštní rodinné konstelace. Lze statisticky zjistit, že studium dítěte z chudobnějších rodin jest v negativní korelaci s počtem sourozenců, v pozitivní korelaci s počtem starších sourozenců atd. Různá, sem spadající číselná data velmi jasně ukazují fiktivnost pojmu t. zv. svobodné volby povolání. Ukazují, že reální svoboda volby jest hodně striktní funkcí hospodářských poměrů a tedy něčím velmi relativním. Na tom příliš nemění ani okolnost, že dnes kolem 90 % otců nebrání dětem ve zvoleném povolání. Tato svoboda jest bohužel často jen výrazem naprostého nezájmu o osud dítěte, nezájmu vyskytujícího se v chudších vrstvách častěji než jak předpokládá poradnický idealismus. Přihlížení k psychologickým momentům schopnosti a sklonu při volbě povolání jest omezeno malou možností volby. To jest fakt, s nímž každé psychologicky založené poradnictví dosti těžce zápasí. Znásobuje se ještě okolností, že u 14letých mladistvých, které zde máme na mysli, otázka schopnosti pro ně subjektivně v převážném počtu případů vůbec nevystupuje na duševní obzor. Lze snadno zjistiti, že zde není pro ně žádné problematiky, žádné pochyby, že to jsou věci, na něž myslet ho spontánně vůbec nenapadne. Zajisté to souvisí s tím, že v tom věku a prostředí většinou se vůbec nesetkáváme se sklonem k sebereflektování, který jest tak charakteristický pro vyspělou a násilně nepřetrženou duševní pubertu a který připravuje půdu pro záměry psychologického poradnictví. Nedostatek problematičtějšího vědomí

o vlastních schopnostech není ovšem důvodem proti poradnictví, nýbrž naopak poradnictví se musí snažit vyplnit tuto mezeru.

Úvaha o volbě povolání se u 14letého týká tedy obyčejně existenční stránky povolání. Jinak dává se hnáti konvergencí nahodilých vnitřních vznětů a nálad s více méně nahodilými vnějšími podněty. Proto jest pochopitelné, že jen v menším počtu případů jest přání výrazem hlubší osobnosti a podstatnějšího vztahu mezi touto osobností a povoláním. Toto přání bývá tedy často čistě povrchovou ssemlinou a rozplývá se většinou v niveč již pod prvním nárazem kritické analýsy. Nevztahuje se v pozoruhodném počtu případů na vlastní pracovní procesy v povolání, takže by bylo výrazem přirozených pracovních sklonů, nýbrž týká se často velmi vedlejších stránek dotyčného povolání, které jsou vybrány jako předmět záliby často jen aby sloužily tendenci po sebezduřaznění, po ukojení mladistvé ješitnosti atd. Rozhodně motivační svazky, které vytvářejí určité přání ohledně povolání, velmi potřebují kritického ujasnění, což opět patří k podstatným a reálným úlohám poradnictví při volbě povolání.

Za těchto okolností není čemu se diviti, jestliže na př. v bratislavské poradně mohla z psychologického hlediska býti volba povolání, s níž mladiství přišli, schválena u hochů v 49 % případů, u dívek dokonce jen v 36 % případů.

Chceme-li si učiniti správnou představu o významu poradnictví, musíme si všimnouti i skutečných pozdějších osudů mladého člověka v povolání.

Sem patří studium prvých zkušeností mladistvých v povolání, problém radosti z práce, psychologické důsledky selhání pro neschopnost (které často neznamenají jen objektivní nutnost změny, nýbrž těžkou ránu celému labilnímu ještě sebevědomí a proto tím více musí býti jim racionálním vedením předcházeno), duševní reakce na představeného atd. Zpřítomníme-li si na př. fakt, jak často jest řemeslný učeň dnes bezohledně využit mistrem, který — z celé dnešní hospodářské situace jest to pochopitelné — jest v zdrcujícím počtu případů veden čistě výdělečnými zájmy a o řádné vyučení učně nemá nejmenšího zájmu (to se zhoršuje den ode dne), vidíme jak vážné problémy z toho plynou pro poradnictví. Nejde jen o způsobilost učně, nýbrž často i o způsobilost mistra. A o úkol, schopnému mladistvému přiřaditi schopného představeného vhodným zprostředkováním místa, bez čehož jinak nejrozumněji provedená volba povolání může zde selhat. Fluktuace učňů není podmíněna jen neschopností učňů, nýbrž často i neschopností mistrů. Právě nejschopnější a nejbystřejší učňové mají sklon střídati mistry a hledat si tak příležitost k skutečnému vyučení. V celku znamenají zkušenosti v povolání proces úplné desiluse a vystrízlivění, jak jinak ani nemůže být při dnešním uspořádání práce. Různé statistiky subjektivního vztahu k práci jsou výmluvným dokladem, jak osobně plný a věcně zainteresovaný vztah k práci se stává (na rozdíl od dřívějších dob) velmi řídkým zjevem, zatím co stále více převažuje zcela neosobní vztah k práci jakožto prostému výdělečnému prostředku. Regnet resumuje svou psychologickou statistiku slovy: „Celkový obraz z našeho materiálu ukazuje v dílně pracujícího mladistvého v situaci charakteristické tím, že život zde dostává stále více dvojí tvář, trhlínu, kde bez spojitosti vedle sebe trčí a se štěpí život práce, konané z nátlaku a s vnitřním odporem, a „vlastní život“, u něhož ovšem naplnění smyslu předběžné i konečné za daných okolností zůstává otevřenou otázkou. To však pravděpodobně není jen problém práce dílenské mládeže v průmyslovém městě, nýbrž problém moderní práce vůbec, spočívající v tom, že racionalisované formy práce a vlastně ani ne tak ony, jako s nimi spojená sociální struktura skýtají jen málo možností, pojeti práci jako takovou nějak do osobní existence, rozhodně však tuto „introcepci“ podstatně ztěžují; vždyť již neznají vlastních „povolání“, nýbrž jen — aspoň v extrémních formách — příležitosti k práci a možnosti k výdělku.“

Tento známý proces se ve svých účincích prodírá stále více od práce manuální i k různým povoláním složitějším. Musíme se tázati, jaké úkoly s toho hle-

diska má a může mít poradnictví při volbě povolání. Poradnictví klade velký důraz právě na hlubší význam slova povolání, neboť chce vypreparovati v poradenském aktu právě užší afinitu mezi určitou osobností a určitým druhem práce. Ale skutečný život dnes naopak má tendenci stále více přetrhávat tuto afinitu.

Ovšem nesmíme přehnati z toho plynoucí pesimism. Faktem jest, že tento disociační proces nedospěl ještě tak daleko, aby poradnictví, jakožto m. j. snaha po zlepšení duševního vztahu mezi subjektem a povoláním větším zřetelem k pravým osobním sklonům a dispozicím, nemělo v řadě případů reálního smyslu. Zde by bylo místo, kde bychom mohli začít s analysou těchto vztahů u jiné vrstvy, totiž u studující mládeže. Zde bychom dostali přirozeně trochu jiný obraz a došli i jiných důsledků. K tomu však zde není místa.

To, co jsme dosud řekli, má vůbec míti jen ten účel, vyzdvižením aspoň několika fakt vnějších i psychologických získat jakousi přípravu k vytčení reálních úkolů poradnictví, či lépe: vedení při volbě povolání. Jistě již nyní vyplývá z řečeného jedna devisa: vypovědění boje jakékoli jednostrannosti a ztrnulosti v poradnické práci. Tato může míti smysl jen, vidí-li velmi reálně své úkoly a rychle se přizpůsobuje nutným změnám těchto úkolů.

Bylo by na př. zcela falešným pathosem, říci všeobecně s Bogenem: „Na tom dlužno zásadně trvati, že zjištění schopnosti jest při poradnictví povolání momentem druhého řádu oproti analyse sklonů.“ Nebo vlastně jest to krvavou ironií, uvážíme-li, jak mnozí lidé jsou dnes od možnosti vyžití své pravé sklony prostě odříznuti tvrdým bojem o život, který velí uchopiti se prvé pracovní příležitosti a kde otázka pracovní způsobilosti a schopnosti jest daleko důležitější, poněvadž schopnost jest aspoň částečnou zárukou obhájení se v těžkém konkurenčním boji.

Ovšem stejně tak by bylo nesprávné, vyvoditi z toho jednostranný důsledek opačný a založiti poradnictví jedině na zjišťování schopností. Nesprávné proto, poněvadž jednak onen rozklad vztahu člověka k práci neprostoupil ještě všechna povolání tak, aby otázka po hlubším duševním vztahu k povolání neměla dnes již vůbec reální smysl, poněvadž za druhé vztah mezi schopnostmi a sklony jest složitý a pro řadu povolání teprve právě soulad mezi oběma oblastmi zakládá „zdatnost“ v povolání.

A stejně by bylo nesprávné vyvoditi z dané dnešní zoufalé situace vztahu člověka k práci prostě zásadu, že podstatným úkolem poradnictví má býti jen upravnování distribuce pracovních sil, vyrovnávání nabídky a poptávky s hlediska pracovního trhu, tedy úkol v podstatě národohospodářský. I takové sevšeobecnění by bylo zcela pochybené, uvážíme-li na př., jak těžká při dnešní hospodářské kolísavosti jest zde možnost předpovědi i na kratší dobu. Chtíti orientovati lidi k povoláním podle různých kaleidoskopických výkyvů by znamenalo dělati z volby povolání hysterický proces. Ale jistě ani toto omezení neznamená, že máme hospodářské momenty vyloučiti z obzoru poradnictví.

V dnešním krajně nejednotném čase neexistuje tedy nějaký jednotný nebo organický úkol poradnictví při volbě povolání. Existuje množství úkolů, které se mění a měniti musí od roku k roku, ba od měsíce k měsíci, od povolání k povolání, a hlavně: od případu k případu.

Jest jen jeden vskutku hlavní úkol poradnictví: míti oči otevřeny a zasáhnouti s největší pružností, přizpůsobivostí a vynalézavostí v prostředcích tam, kde jest toho zapotřebí. To neznamená bezzásadovost, nýbrž prostý důsledek toho, že tempo určitého hnutí musí jíti s tempem života, jímž bylo toto hnutí vyvoláno.

Není pochyby o tom, že u kolébky poradnictví při volbě povolání jsou těžké rozpory. Idea vedení při volbě povolání jest součástí vědeckého řízení práce

v tom hlubším smyslu, v němž vědecké řízení práce při důslednějším promyšlení znamená vývoj od zásady plánu, hospodárnosti a rozumnosti pracovního úkonu a procesu ve výrobě k zásadě plánu, hospodárnosti a rozumnosti v celkové organizaci hospodářského a v souvislosti s tím i společenského života. Naproti této přítomné ideji stojí přítomná skutečnost. Přítomná skutečnost jest však naopak, jak každý dnes již vidí, ztělesněním bezplánovitosti, nehospodárnosti a nerozumnosti v celkové organizaci hospodářského života.

2. SMYSL ZÁMĚRNÉHO VEDENÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ

Poradnictví při volbě povolání nevzniklo jako abstraktní plán někde u zeleného stolu, nýbrž jakožto spontánní sociální zjev z velmi reálních sil. Můžeme je chápat téměř jakožto abych tak řekl sociologickou zákonitostí vzniklý odvrtný prostředek, který si vytvořil sociální „organism“ ve stavu velké a stále se zvětšující tísně ve vztahu člověka k práci.

Jest sice pravda, že již r. 1908 založil *Frank Parsons* první poradnu pro volbu povolání v Bostonu (ostatně lze i před tím najíti řadu různých náběhů). Ale podstatným impulsem byla teprve kritická léta válečná a poválečná. „Jakožto cíl a ideál, který tane na mysli tomuto novému povolání poradnictví při volbě povolání se obvykle označuje okřídlené slovo: Volnou dráhu schopnému! Nebo též: Pravý muž na pravé místo! Tato již dříve slyšitelná devisa se stala, abych tak řekl legitimní teprve s „revolucí“. Po důkladném vypořádání se se všemi konvenčními mezemi a nastolení „vlády lidu“ zdála se býti tato devisa podstatou všech darů nové demokracie jednotlivým členům národa. Ale poradnictví při volbě povolání nebylo vlastně vyvoláno touto devisou, nýbrž bylo nesmlouvavě vyžadováno něčím jiným. A tímto jiným byla sama krize povolání, onen nebezpečí věstící symptom hospodářské tísně národa... Jestliže již „válečným hospodářstvím“ nastal značný nepořádek ve starých povoláních, tedy zase při jeho náhlém zastavení se a nejistém tápání po nové práci v míru se ještě zvlášť pocítla nejistota v různých stavech. V průmyslu jsme zažili zaražení, náhlý tlak dopředu, opět ustrnutí a chod zpět, v úřednickém životě ustavičné převraty, v kulturním životě, na universitách neslýchané zácpy. Zde selhal všechn statistický přehled; nuže, bylo správné, jestliže nové zařízení, které mělo zasáhnouti svou pomocí, totiž poradnictví při volbě povolání, pracovalo hlavně tak jako by se jednalo o to, uplatniti přání a sklony jednotlivcovy? . . . Samozřejmě musí každé poradnictví vždycky se dívati i na jednotlivce a v první řadě vzíti v úvahu i jeho „způsobilst“, ale cílem není blaho jednotlivce, nýbrž eugenika národního celku. Jinými slovy, poradnictví jest v nejnvnitřnějším jádře a podstatě eminentně sociální úlohou.“ Tato slova byla napsána *prof. Dunkmannem* v Německu r. 1922, kdy právě v tomto Německu více než kdekoli jinde si poradnictví razilo cestu kupředu. Postavíme-li vedle nich vše to, co jsem řekl v prvním odstavci, můžeme myslím říci, že zde jde o hnutí, pro něž jsou charakteristické dvě věci:

1. V době, pro něž jest příznačná krajní uvolněnost mezi jednotlivcem a celkem, nebývalý rozklad všech tradičních pojítek, norem, soustav, stavů, skupin, či jak to chceme nazvati, které by organicky prostředkovaly mezi jednotlivcem a celkem, chce toto hnutí právě v nejdůležitější a při tom nejporušenější oblasti, totiž ve vztahu jednotlivce k práci, působit jakožto činitel koordinační.

2. Chce tak činit teoreticko-praktickou cestou, čili cestou vědecké praxe. T. j. chce porovnávat jednotlivé stránky této desagregace, chce porovnávat jednotlivé elementy, které třeba uvést v lepší vztah a chce na základě toho vyvinout aktivní záměrné a vědomé úsilí k uskutečnění lepší koordinace.

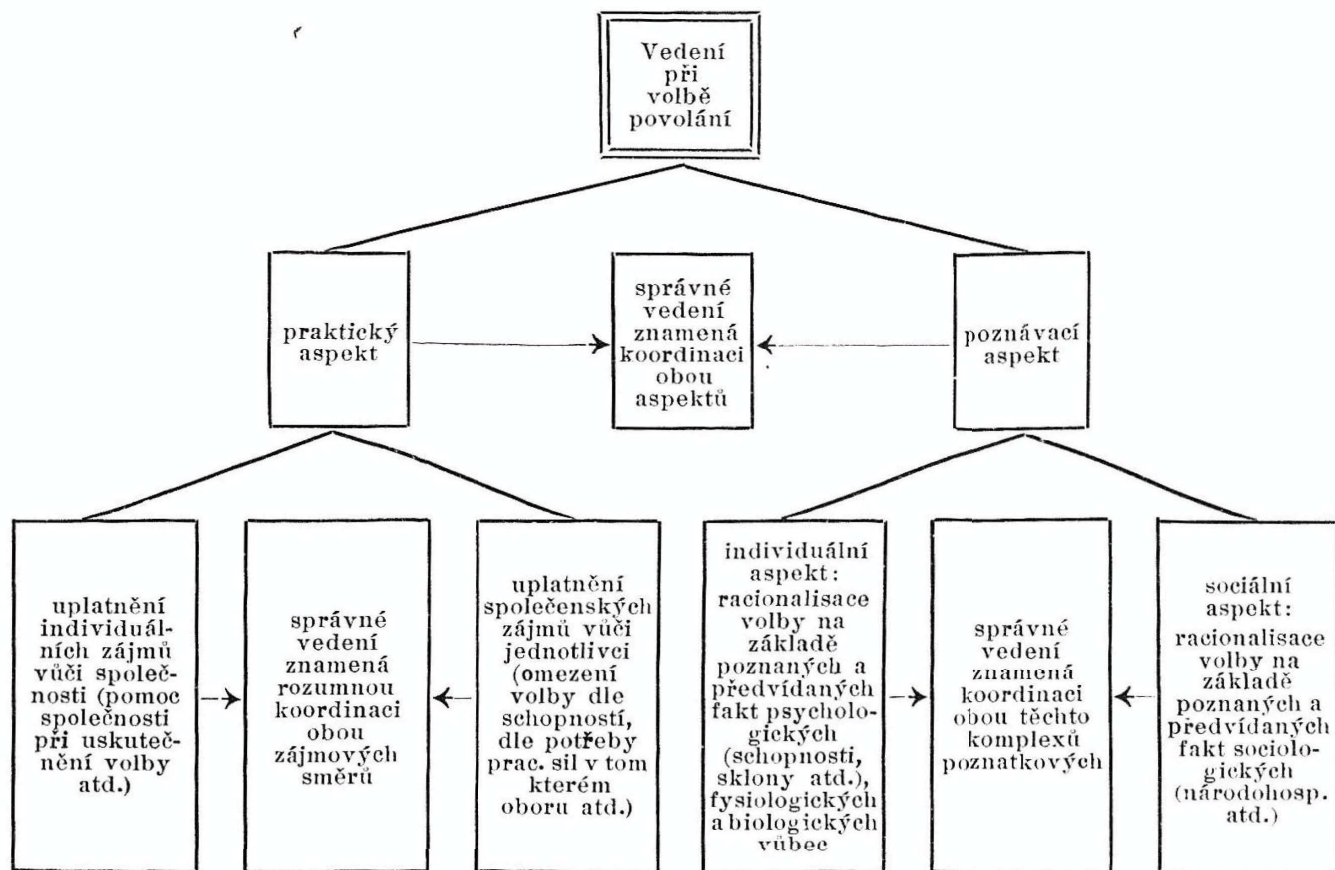

Z toho jest ovšem patrné, že podle německého „Berufsberatung“ utvořený název „poradnictví při volbě povolání“ vůbec nevystihuje smysl tohoto hnutí. Vhodněji již bylo by možno mluvit o vedení při volbě povolání (Angličané mluví o „vocational guidance“). Jest ovšem též z těchto hledisek patrné, že problém vedení při volbě povolání jest pouze jedním sektorem velkého problému práce, a že jej lze vyřešit pouze v souvislosti s tímto celkem. Žádné vedení při volbě povolání samo o sobě nemůže na př. vyřešit plně problém spokojenosti v práci, ježto tento problém není jen otázkou individuálních sklonů, nýbrž i otázkou sociálního utváření oné práce.

Pokusíme-li se domyslit vše, co jsme dosud řekli, v normativní smysl vedení při volbě povolání, který by nám mohl býti určitým zásadním vodítkem, dostaneme podle mého názoru tento obraz:

Racionelní, sociálně i individuálně přiměřená volba povolání a práce jest v dnešní době problémem, který jest nad síly jednotlivce. Na př. lidské zdraví a jiné potřeby osobní se staly předmětem odborné dělby práce, již se jedinec podrobuje; předmětem odborné péče stává se postupně i volba povolání, a to tím spíše, že se tak neděje pouze v zájmu osobním, nýbrž i v zájmu společenského celku.

Akt volby povolání jest nejpodstatnějším procesem vrůstu jedince do společenského celku. Jest to proces, který se živě dotýká jak jedince (který chce mít jím zaručenu existenci, úspěch, spokojenost atd.), tak společenského celku, neboť tomuto naprosto nemůže býti lhostejna distribuce sil, jak se provádí volbou povolání. Pochybná volba povolání znamená zmenšení sociální výkonnosti, nebezpečí různých nesnází a zvětšeného tření v pracovním ústrojí společnosti atd. Může ovšem býti filosofickou a etickou otázkou váha zájmů individuálních a váha zájmů společenských. Postavíme-li se na stanovisko obecně nej přijatelnější, k němuž při důsledném myšlení

Obr. 1. Schema základních koordinací při správném vedení při volbě povolání.

dochází konec konců i krajní individualism i krajní kolektivism, totiž na stanovisko co největšího souladu a spolupráce zájmů individuálních a kolektivních a co největšího uplatnění obou těchto zájmových okruhů, docházíme k zásadě:

Volba povolání se musí dít jak v zájmu jednotlivcově, tak v zájmu příslušného společenského celku, k němuž jednatelce náleží.

Musí tedy býti při ní docíleno co největší harmonie obou těchto zájmových komplexů. Hlavní problém odborného vedení při volbě povolání jest právě problém takové účinné a účelné harmonisace a koordinace, jejíž různé stránky schematicky znázorňuje obr. 1.

3. KONKRETNÍ PŘÍTOMNÉ ÚKOLY PORADNICTVÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ A ŠKOLY

Po dosavadních zásadních poznámkách můžeme se nyní obrátiti ke konkrétním úkolům bez nebezpečí, že je budeme považovati za definitivní a nesporné. Vypočítávám je zde nejprve v přehledné formě. V dalších odstavcích pak se zmíním o cestách a metodách k jejich uskutečnění, ovšem se zvláštním zřetelem k psychologické práci v poradnictví, neboť ji považuji za ústřední.

Úkol poradnictví při volbě povolání

Snahou jest zdokonaliti proces volby povolání a školy vytvořením zvláštních zařízení a vyvíjením zvláštních odborníků, konajících účinnou službu těm, kdož stojí před volbou nebo změnou povolání a školy. Z toho plynou hlavní pracovní úkoly poradnictví při volbě povolání:

1. Systematické shromažďování „poradenského materiálu“ (t. j. poznatků, zkušeností, statistik, obrazů, přehledů, filmů, diagramů, modelů atd.) s těchto hledisek:
  - a) Práce a život v jednotlivých povoláních s hlediska technologického: Pracovní materiál a nástroje, pracovní prvky, pracovní prostředí atd.
  - b) Ráz jednotlivých povolání s hlediska psychologického: Jakých duševních vloh, schopností, sklonů a vlastností charakterových povolání vyžaduje. Jaká jest jeho celková životní forma a struktura po stránce psychologické. Jaké osobnosti (typy) v něm nejspíše mohou dosáhnouti uplatnění, úspěchu a spokojenosti. Jak povolání působí na další duševní život a vývoj jednotlivcův. Jaké typy osobností jsou z povol. vyloučeny. Jaké duševní defekty, sklony atd. jsou z povol. vyloučeny (tedy kontraindikace) atd. Má povolání v různých těchto ohledech široké meze a možnosti nebo naopak velmi vyhraněnou typiku atd.
  - c) Jednotlivá povolání s hlediska hospodářského: Pracovní trh, výnosnost, hospodářské vyhlídky, náklady spojené s vyučením a zařízením se, hospodářská stabilita, riziko, starobní a invalidní pojištění.
  - d) Jednotlivá povolání s hlediska společenského: Možnosti postupu, společenské postavení a hodnocení povolání, služební poměry atd. (viz též sub f).
  - e) Jednotlivá povolání s hlediska biologického, fyziologického, medicinského, hygienického: Požadavky na tělesnou konstituci a na tělesné funkce. Jak různá povolání ohrožují zdraví. Které vady a nemoci jsou kontraindikací pro různá povolání atd.
  - f) Povolání s hlediska vývojového a kulturního: Historie povolání, vývoj jejich v budoucnosti (zanikání, diferenciac, specialisace). Vliv kulturních a jiných sociologických momentů na vývoj povolání atd.
  - g) Povolání s hlediska výchovného: Přehled příslušného školství a možnost výcviku, stav otázek učňovských, čekatelských atd.
2. Systematické poznávání osobnosti klientovy:
  - a) Poznávání klientovy osobnosti s hlediska psychologického: Schopnosti, vlohy, sklony, zájmy, přání, snahy, povahové vlastnosti, psychická konstituce a typika, vývojové možnosti, názory, vědomosti, dovednosti, utváření, historie a možnosti jeho duševního života vůbec.
  - b) Poznávání klientových poměrů a možností hospodářských, sociálních, rodinných, školských atd.
  - c) Poznávání klienta s hlediska somatického: Tělesné vlastnosti, funkce, dispozice a konstituce, zdraví atd.
3. Vlastní orientace a vedení při volbě povolání: Účelná, záměrná a metodická koordinace a harmonisace obou oborů fakt a poznatků, uvedených sub 1. a 2., až k dů-

sledkům praktickým ve smyslu sub 5. a ev. s předpokladem sub 4., dějící se v úzké spolupráci mezi odborníkem ústavu a klientem. *Hlavní aspekty této koordinace:*

- a) Koordinace mezi jednotlivcem a povoláním ve smyslu záměrné distribuce a za účelem vyrovnání nabídky a poptávky s hlediskem kvalitativních a kvantitativních.
  - b) Koordinace mezi psychofysickými požadavky povolání a psychologickými dispozicemi jednotlivce.
  - c) Koordinace mezi vědomým přáním a podvědomými sklony klientovými.
  - d) Harmonisace mezi schopnostmi a zájmy.
  - e) Uvědomění, probuzení a vyvážení zájmů důkladným informováním o povaze povolání na základě materiálu sub 1., organisováním přímé návštěvy pracovních míst atd.
4. *Výchova k volbě povolání a k povolání:*
- a) Přednášky o volbě povolání na školách, v rozhlase atd.
  - b) Organisování návštěv různých závodů a podniků, dílen atd.
  - c) Filmy, znázorňující činnost v různých povoláních.
  - d) Činnost publikační (služba informační o jednotlivých povoláních v novinách, zvláště knihách atd.).
  - e) Zainteresování o problém správné volby povolání všemi vhodnými prostředky, tedy též: propagace pro poradny.
  - f) Hlubší činnost: ovlivnění školského provozu s hlediska výchovy k povolání a k práci (činná škola atd.). V tom smyslu: úzká spolupráce se školami.
  - g) Hlubší činnost profylaktická: spolupráce poraden pro volbu povolání s poradnami vychovatelskými, zdravotními atd.
5. *Péče o správný přechod klienta do povolání:*
- a) Zprostředkování práce.
  - b) Sociální péče všeho druhu, na př. zajištění prostředků k vyškolení, péče o učeně, souvislost se službou internátní atd.

Z tohoto přehledu jest patrné, že vedení při volbě povolání jest celým složitým systémem úkolů. Nespočívá snad jen v psychologických zkouškách schopností a lékařském vyšetření.

Ovšem jádrem poradenské činnosti jest úkol č. 3. Ten vyžaduje zvláštní pozornosti, a to právě po psychologické stránce. O tom jednáme v odst. 5. V odstavci 6 pak řekneme několik slov k úkolu 2a. Konkretisace ostatních úkolů jednak jest nasnadě, jednak o ní jest pojednáno v jiných statích této Encyklopedie.

Nejprve však ještě několik poznámek k organisaci poradnictví.

4. NOSITELÉ PORADNICTVÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ

Po organizační stránce jest dnes poradnictví hnutím ještě naprosto neustáleným a chaotickým. Nemělo by příliš smyslu a nemůže být směrodatné pro naše poměry, probírat se touto změťí forem, které jsou zřejmým výsledkem zvláštních poměrů hospodářských, sociálních, politických i kulturních té které země. Neustálenost a rozdílnost v organisaci poradnictví jest ovšem též podmíněna mladostí hnutí. Organisování zvláštních zařízení poradnických jest hnutím starým nevíce než 3 desítky let. Nejprve aspoň několik slov o různých cestách, které bývají voleny.

Jde buďto o samostatné zvláštní instituce, poradny pro volbu povolání. Tak jest tomu na př. u nás (v Čechách na základě spolkovém, na Moravě u živnostenské rady a okresních péčí o mládež, na Slovensku v zemské správě), ale právě proto si musíme uvědomiti, že to není jediná z organizačních forem, které se dnes vyskytují. Na př. v zemích anglosaských jsou nositelem poradnictví namnoze spíše školy, tedy jako tomu bylo u nás dříve, ale s tím velmi podstatným rozdílem, že jest zde uvědomělé úsilí, hlouběji organizačně i odborně vybudovati poradnictví v rámci školních systémů. V Americe na př. mají některé školní systémy vlastní poradnu povolání, nebo poradnictví se děje ve výzkumných ústavech, které jsou zřízeny pro potřeby školské, ale které mimo poradnictví mají ještě řadu jiných vědeckých a praktických úkolů. Někde též jest poradnictví organisováno přímo na školách, které mají svého vlastního poradce nebo různá jiná opatření (na př.

speciální konference učitelského sboru atd.) za účely poradnickými. Jinou možností jest včlenění poradnictví do organizačního systému zprostředkování práce, jako jest tomu na př. v Německu. Ale ani tím není vyčerpáno bohatství možností. V Americe se koná poradnictví i u některých velkých průmyslových podniků i u jiných korporací průmyslových a živnostenských. A opět jinak zabarvené jest poradnictví, které konají různé psychotechnické ústavy. Že vedle toho mají poradnictví ve svém programu i různá sdružení osvětová, dobročinná a pod., jest samozřejmé; na př. jedno oddělení New Yorské YMCY provádělo systematictěji poradnictví již r. 1858.

Naprosto není lhostejné, kdo jest nositelem poradnictví. S hlediska dřívějších vývodů nebude těžké kriticky vyloučiti cesty nesprávné a naznačiti směrnice pro přítomnost. Jest to tím důležitější, že v ČSR. právě nyní jsme před jakýmsi definitivnějším uspořádáním poradnictví chystaným zákonem o zprostředkování práce.

Organizační rozdíly jsou možny i proto, že poradnictví znamená celý systém úkolů. Stačí zvláště zdůrazniti úkol 2. a poradnictví se ocitne v akčním okruhu psychotechnického ústavu. Stačí zdůrazniti úkol 4. a poradnictví se ocitne v kompetenčním okruhu škol. Nebo zase jako složka zprostředkování práce, zdůrazní-li se úkol 5 *a*, a jako složka sociální péče nebo zájmových organizací živnostenských a pod., zdůrazní-li se úkol 5 *b*.

1. Poradnictví, jsouc celým systémem úkolů, jichž praktické uskutečnění se pohybuje v zájmových okruzích různých orgánů a organizací, není uskutečnitelné bez zabránění a přibránění těchto organizací a orgánů. Ale to jest něco zcela jiného než včlenění do jednoho z nich. To jest naopak princip spolupráce všech.

2. Jest právě třeba nositele a organisátora této spolupráce. Tím může býti jediné samostatná instituce sui generis, ať už se nazve poradnou pro volbu povolání nebo, jak bych sám navrhoval: ústavem pro volbu povolání (neboť úkolem není jen raditi, nýbrž daleko více!). Toto řešení vyplývá z podstatného úkolu, který jsme dříve vytkli, totiž právě z úkolu koordinovat všechny složky a momenty. Jinak naprosto nelze zaručit, že ke všem úkolům bude přihlíženo, nýbrž naopak jest tím otevřeno pole velmi pochybené jednostrannosti.

S toho hlediska nemůže býti nejmenší pochyby, že přímým nositelem poradnictví nemohou býti ani školy, tím méně spolky sociální péče o mládež, ale též ne zprostředkovatelný práce. Školám jest příliš vzdálen vztah k bezprostřednímu hospodářskému životu, ten však pro poradnictví jest podstatnou podmínkou. Totéž platí o sociální péči o mládež; a mimo to, poradnictví není jen pro mládež. Bylo by již velmi těžko včleňovati úkoly poradnictví studentského (maturanti, vysokoškoláci) do péče o mládež, neřku-li poradnictví pro dospělé, které v určitých dobách, na př. válečných nebo hospodářských krisí, může býti velmi důležitým oborem.

Musím však zdůrazniti, že i zprostředkovatelství práce naprosto nemůže vyhověti naznačeným požadavkům. Zprostředkovatelný jsou většinou zařízeny jen pro určité oblasti zaměstnání a celým svým rázem naprosto nejsou s to vyřešiti všechny úkoly poradnictví. Bylo by ilusí představovati si zprostředkovatelný pracovat ve smyslu úkolů sub 2 až 4! Zdůraznili jsme, že poradnictví má s polovice poznávací, vědeckou povahu, ale to naprosto nemůže býti zaručeno v rámci byrokratického aparátu zprostředkovatelný práce. Věcně jest zprostředkování práce spíše oddílem poradnictví než naopak! Vlastně jen při ne cvičené práci možno mluvit o čistém zprostředkování ve smyslu mechanického přiřadování poptávky a nabídky. Ale již u učňovského dorostu není věc tak jednoduchá; otázka způsobilosti se zde dere do popředí a zprostředkování se stává poradnictvím. Proto také z osobní zkušenosti mohu říci, že se neosvědčilo plně přiřazení poraden k zprostředkovacím úřadům, jak bylo již provedeno na př. v Německu. Důsledkem totiž jest zřejmá jednostrannost jak co do úkolů, v nichž

sektor informační značně zatlačuje všechny ostatní, tak co do materiálu. Tyto poradny dnes hlavně zpracovávají učňovský dorost, ale přirozeně z jejich rámce poněkud vypadá na př. poradnictví akademické a poradnictví školské vůbec (které jest nutnou součástí poradnictví) a řada jiných věcí. Z poradnictví se stává v rámci zprostředkovatelen byrokratický mechanism problematické úrovně. Tedy plánuje-li se i u nás v chystaném zákoně o zprostředkování práce poradnictví v rámci zprostředkovatelen, mluví proti tomu všechny věcné důvody a pro to pouze motiv otrockého napodobení německého vzoru. Třeba sice žádat, aby poradnictví byla zaručena úzká organická souvislost se zprostředkováním práce, ale z toho neplyne ještě podrázenost!

Na s a m o s t a t n o s t i organisace poradnictví nutno tedy trvat naprosto důsledně.

3. Z toho, co jsme uvedli o eminentně sociální povaze poradnictví, vyplývá, že nositeli poradnictví mohou být pouze orgány veřejné. Poradnictví nemůže být v rukou soukromých spolků a pod., ježto v nich nemohou být dosti všestranně a na dosti široké základně vyváženy všechny společenské faktory a zájmové oblasti. A mimo to: vedení při volbě povolání není jen záležitostí soukromého poradnictví, nýbrž práce prakticky a sociálně účinné. Praktická účinnost poradnictví však může být zabezpečena jen včleněním do veřejné správy, jímž jest mu zabezpečen dostatečný vliv na ostatní složky veřejné správy (na zprostředkovatelnou práci, školství, ostatní úřady).

5. PODSTATA PSYCHOLOGICKÉHO VEDENÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ

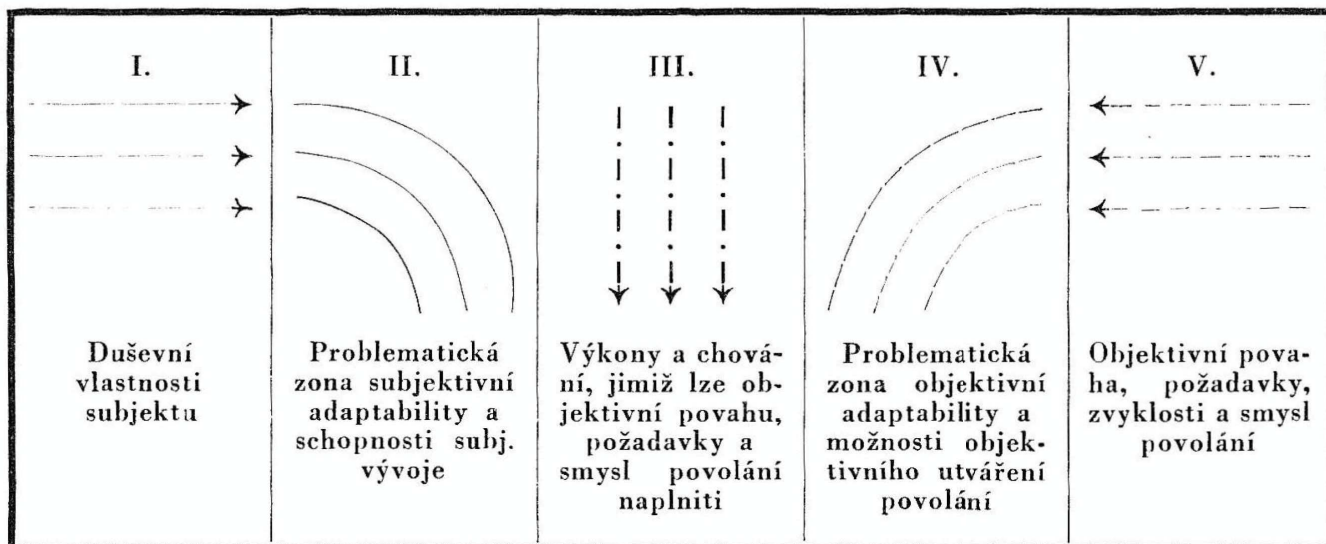
Vyzdvihuji jen to, co může pomoci uvést na pravou míru nejběžnější omyly v pojmání a provádění některých podstatných úkolů poradenské praxe.

Pro reálně myslícího poradce neexistuje „psychologie povolání“ v doslovném smyslu, nýbrž jen psychologie člověka v povolání. Jest sice pravda, že neexistuje jen povolání v subjektivním smyslu, jakožto systém určitých způsobů chování, reakcí, výkonů a duševních postojů, nýbrž i v objektivním smyslu. Tento objektivní pojem povolání jest datem pro sociologa a technologa. Psycholog při poradenské práci ovšem musí mít na mysli tento, abych tak řekl, „kadlub“ či matici a požadavky, které tento „objektivní“ systém „klade“ na člověka. Ale jednotlivec se může těmto požadavkům přizpůsobiti po velmi různých cestách. Úkolem tedy s psychologického hlediska není zjistit krytí nebo nekrytí se psychologických požadavků povolání s psychickými vlastnostmi subjektu, nýbrž úkolem jest představit si možnost nebo nemožnost vývoje a vzrůstu určitého individua do určitého povolání.

Jinými slovy: pojem „psychologických“ požadavků určitého povolání jest pojem velmi relativní a dosti nejasný. Jistě poradenské praxi nejlépe prospěje, budeme-li co nejméně myslet v termínech „psychologických“ nebo „subjektivních“ požadavků určitého povolání, t. j. nahradíme-li je termíny jako: ty a ty úkony toho a toho druhu, té a té složitosti, ty a ty typické způsoby chování atd., tedy termíny behavioristickými. A otázkou důležitou pro orientaci pak není: „má klient ty duševní vlastnosti, jichž jest potřebí v tom neb onom povolání“, nýbrž: „po jakých psychologických cestách a díky jakým psychickým „mechanismům“ a zákonitostem může klient, mající ty a ty duševní vlastnosti, se přizpůsobiti objektivním požadavkům a normám povolání a vyvinouti takové formy chování a úkonů, jimiž lze smysl a úkol povolání naplniti s žádoucími následky i pro onoho jednotlivce (úspěch, spokojenost atd.).“

V psychologickém vedení při volbě povolání musíme myslet, abych tak řekl, v několika vrstvách, jak znázorňuje schema na obr. 2. Vztahy mezi všemi těmito pěti

Obr. 2. Schematické znázornění psychologické koordinace mezi povoláním a subjektem.

vrstvami jest zhruba dán problém koordinace mezi povoláním a subjektem s psychodiagnostického hlediska (které ovšem, nemusím snad zdůrazňovati, není jediné).

Takováto formulace problému psychické koordinace při volbě povolání jest založena především na ujasnění si pojmu „duševní vlastnosti“. Dosavadní psychotechnika dělala většinou chybu, že nedovedla správně rozdiferencovati zonu I. od zony III., t. j. směřovala duševní vlastnosti a faktory s projevy a produkty těchto vlastností a faktorů.

Typickým a klasickým příkladem této chyby jsou pokusy řešit problém psychologické koordinace mezi subjektem a povoláním metodou „psychologických profilů“*). Kritikou této metody mohou tedy nejlépe kontrastem osvětliti podstatu vlastního svého stanoviska.

Důsledně vzato, jest pro profilovou metodu koordinace provedena, jestliže profil duševních vlastností subjektu souhlasí a tedy se kryje s profilem duševních požadavků povolání. Zde fiktivní příklad:

Profil psychologických požadavků zaměstnání prodavače v obchodě   Profil duševních vlastností subjektu A.   Profil duševních vlastností subjektu B.

DUŠEVNÍ VLASTNOST	POTŘEBNÉ KVANTUM VLASTNOSTI		ZJIŠTĚNÉ KVANTUM VLASTNOSTI		POTŘEBNÉ KVANTUM VLASTNOSTI	
	MALE	VELKÉ	MALE	VELKÉ	MALE	VELKÉ
SPOLEČENSKOST						
PEČLIVOST						
SCHOPNOST TRVALÉ KONCENTRACE POZORNOSTI						
POČÍTÁNÍ Z HLAVY						
LOGICKÉ MYŠLENÍ						
BYSTROST POSTŘEHU						
SCHOPNOST RYCHLE DUŠEVNÍ PŘEDRI- ENTACE ZE SITUACE NA SITUACI						

Obr. 3. Příklad psychologických profilů.

*) Pojem „psychologického profilu“ není v aplikované psychologii zcela jednoznačný. Kritikou „profilové metody“, tak jak ji zde definuji, není tedy vyřízeno vše, co se v psychologii podává pod podobným názvem, a naopak se tato kritika týká každého postupu, pokud tihne tuto naznačeným směrem, i když se nazývá zcela jinak.

Provedení koordinace mezi subjektem a povoláním zde znamená tento jednoduchý myšlenkový pochod: Psychologický profil subjektu *A* se kryje s profilem daného povolání. Tedy *A* jest k tomuto povolání způsobilý, *B* způsobilý není, ježto zde jest mezi oběma profily rozdíl, hraničící s přímou protichůdností. To jest typický postup mechanicko-geometrické koordinace, který sice může velmi vyhovovati technicky myslícímu člověku, ale psychologicky spočívá na chatrných základech. Uznávám sice, že jako myšlenková zkratka a hospodárná metoda může pro některé jednodušší úkoly dosti dobře posloužiti, ale znamenalo by zabrzdění dalšího pokroku a postupu k obtížnějším úkolům, kdybychom na ní chtěli setrвати a hlavně, kdybychom si neuvědomili její prozatímnost a malou prohloubenost.

Řekl jsem: podstatnou chybou, na níž se tato metoda zakládá, jest neujasněný pojem duševní vlastnosti. Zde příklad, který zajisté bude každému zřejmý: „Společenskost“ není žádnou pravou duševní vlastností, žádným skutečným psychickým faktorem. Jest to vlastnost vnějšího osobního chování. Společenské chování však může být výslednicí velmi různých duševních vlastností a faktorů. U jednoho může míti „společenskost“ zcela jiný původ, než u jiného. Zpřítomněme si to opět konkrétně:

„Společenskost“ u jednotlivce *A* může se na př. skládati z těchto pramenů: Značně vyvinutý pud „stádný“ (ve smyslu *McDougalově*), posilovaný vnitřní duševní plochostí, která reaktivně vede k zvýšenému hladu po vnějších podnětech a obrácenosti na venek. K tomu přistupuje dosti rychlé tempo duševních procesů a prožívání, provázené snadnou výrazovou schopností těchto zážitků a na druhé straně snadnou duševní vznětlivostí, která opět souvisí s uvedenou vnitřní prázdnotou, která snižuje „popudový práh“ pro vnější podněty. Kombinací těchto vlastností dochází k poměrně rychlému vyžití dané lidské situace, z čehož resultuje snaha po změně a stálém rozšiřování „okruhu známostí“. Všechny uvedené vlastnosti sdružme ještě s průměrnou rozumovou schopností, která není nijak tvořivá, ale právě proto, že se pohybuje v rutinově vyježděné koleji „zdravého rozumu“ a běžných názorů, umožňuje lehký duševní kontakt a porozumění si se spolublížními. Sdružení průměrnosti s dosti bystrým temperamentem může brániti této duševní aktivitě před ztrnulostí, takže dostáváme typ člověka, který bude vždy věděti dosti věcí, jimiž by dovedl častovat a který dovede své zásoby sdělovati s živostí a výrazností, dodávající jim jakýsi půvab. Nebudu pokračovati v rozvíjení tohoto typu, čtenář jistě si dovede představit, kam asi směřuji a postřehne, jak skladbou těchto a různých k nim se hodících rysů (na př. zdravě založené sexuality) lze dojíti výsledku, který zajisté zasluhuje jména „společenskosti“.

Společenskost u jednotlivce *B* může však býti značně jiného původu. Může na př. pocházeti z kombinace těchto vlastností: Silné ctižádosti, jakožto snahy po sebeuplatnění, sloučené se zvýšenou vnímavostí pro odraz, který vrhá vlastní osobnost do mysli jiných lidí. Dosti chladná, ve smyslu elementárního příklonu na lidech nezúčastněná citovost. Směr ctižádosti jest specifikován ještě zesíleným pudem shromažďovacím, z čehož po různých cestách a dalších kombinacích resultuje motiv výdělečnosti, jakožto prostředku k moci a vyniknutí. K tomu výrazový nebo lépe: představovací talent, který mechanismem hysteroidního „sesilování reflexů“ (*Kretschmer*) se dovede propracovati k herecké simulaci citového zaujetí a teplosti a tak skrýváti vnitřní neúčast na lidech a používati jich čistě jen jako prostředku k vlastním cílům. Připočítejme k tomu ještě určitou agresivitu a z ní plynoucí sebejistotu, vedle některých darů intelektu, fantasie a volní sebekontroly, které se m. j. vyhrocují i v hladkou, pod pláštěm zdvořilosti dobře skrývanou vypočítavost a vidíme, jak vše to může vyústiti ve velmi silný „interes“ o lidi a v schopnost správně s nimi „zacházeti“, na venek ve smyslu dokonale hrané společenské rutiny při skryté tendenci, jich chladně využití pro

egocentrické cíle. Nebylo by těžké načrtnout deset dalších a vždy jiných typů „společenskosti“. Nemůže ovšem býti pochyby o tom, že v tomto komplexu vlastností by bylo možno odlišit složky ústřední a prvotní od více podružných a druhotných. Společnost v typickém a primérním slova smyslu jest v afinitě s určitými dále neredukovatelnými pudy družnosti a libidinosními faktory a je provázejícími určitými vlastnostmi strukturálními a psychoenergetickými. V tom smyslu bylo by lze mluvit o instinktivním společenském nadání. Ale tím se nesmíme dáti v poradnické praxi mýliti. Dnešní struktura světa práce jest již příliš složitá a odvozená, než aby se daly táhnouti jednoduché spojnice mezi určitými typickými „přirozenými“ talenty a mezi určitými oblastmi práce. V našem případě to znamená na př. otázku: Má v dnešním obchodním životě větší šanci na úspěch člověk s fondem pravé společenskosti, tedy prostě řečeno, člověk „sociálně cítící“, nebo člověk s oněmi druhotnými formami také společenskosti, jak jsme ji načrtli u typu B? Myslím, že čtenář si bude moci dosti lehce zodpověděti tuto otázku podle své znalosti života. Ale i poradnictví povolání musí vycházeti od života v celé jeho strážlivé realitě. Nejde o to, vystaviti schematickou tabuli jakýchsi ideálních duševních požadavků pro povolání ideálního obchodníka. Jest nutno vyjít od faktické struktury povolání v přítomném okamžiku a od lidí, kteří se jí dovedli přizpůsobit. Nutno studovat faktické životní historie úspěšných nebo naopak neúspěšných jednotlivců. Jen tak možno pochopit skutečné ženoucí síly v práci a úspěchu. Tím však přechází poradnictví od staticko-geometrického přiřadování k myšlení vskutku psychologickému, t. j. dynamickému a genetickému.

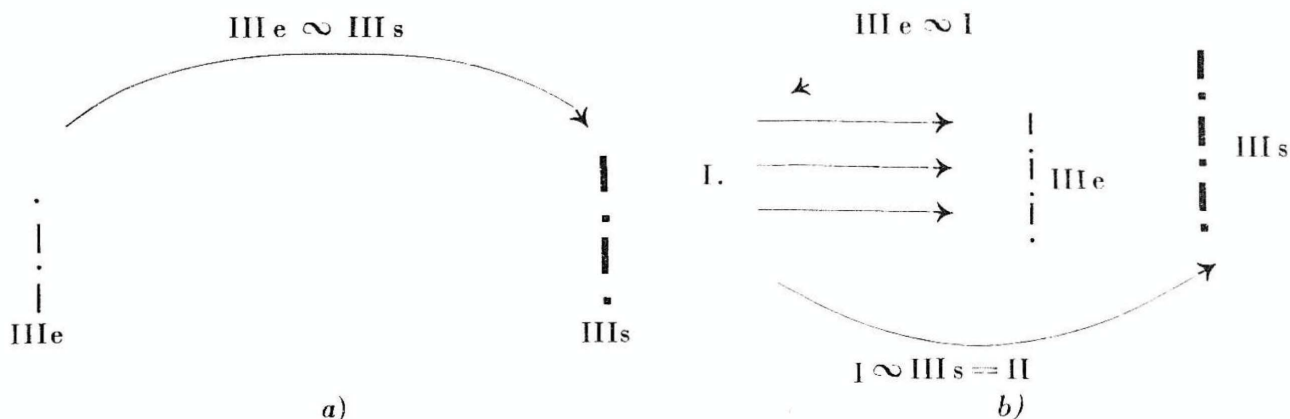
Podobná analýsa, jaké jsme podrobili „společenskost“, dala by se rozšířiti i na ostatní v profilech uvedené „vlastnosti“. Ani ony ve skutečnosti nejsou vlastnostmi duševními v pravém slova smyslu, nýbrž složitými produkty a výrazy duševních vlastností a faktorů, a nejčastěji ovšem nerozdiferencovanou sloučeninou vnitřních činitelů s vnějšími stránkami chování. Na př. co se vnějškově jeví jako pečlivost, svědomitost a pod., může opět míti velmi složitou a pro různé lidi různou genesi.

Povrchnost profilové metody se ještě jasněji ukáže, uvědomíme-li si obvyklý způsob, jímž jsou profily jednotlivých lidí získány. Zkoumající psycholog nemůže ovšem vyjít při svém pozorování druhého člověka, leč od jeho chování, projevů a výrazů. Ale jest velký rozdíl v tom, jak je zpracuje. Typický postup starší psychotechniky vidím v přímé koordinaci výkonů a projevů pozorovaných experimentálně s výkony v povolání. Hrubě znázorněno to znamená na př.: experimentátor pozoruje učně v „pracovní zkoušce“ a zjistí, že si vede velmi pečlivě (na př. při složitém ohýbání drátu podle daného vzoru, nebo při vystřihování tvarů, kopírování atd.). Sevšeobecněním, jehož oprávněností si často příliš neláme hlavu, přejde od tohoto pečlivého chování při určité pracovní zkoušce k obecnému závěru „pečlivost velká“, a tato vlastnost pak figuruje v psychologickém profilu a bude padat v úvahu všude tam, kde profil nějakého povolání obsahuje požadavek „pečlivost“. Každý ovšem postřehne chybu, která se zde dělá. Může býti psychologicky zcela něco jiného pečlivost při práci, konané v rámci psychotechnické zkoušky a pečlivost při práci v povolání. Celková psychická konstelace se může zcela měnit, díky odlišnosti těchto situací. Motivační svazek, který vede k „pečlivosti“, může být zcela jiný v jednom a v druhém případě. Zde jest ovšem chyba přehnaně hrubá, ale zahaluje-li se v podstatě táž metoda do větší rafinovanosti, neznamená to ještě její překonání.

Koordinace v tomto případě znamená přímý logický přechod od jedné výkonné fasády k jiné, znamená přímé usuzování z experimentálního výkonu na výkon v povolání. Náznorně to podává schema obr. 4 a.

Tato metoda v praxi se spojuje s jménem „životu blízkého experimentu“ a se složitou statistickou korelační mašinerií. Nechej nikterak popírati, že pro určité

Obr. 4. Proces psychotechnického usuzování.

- I: Struktura duševních vlastností v pravém slova smyslu
- II: proces geneticko-kombinačního usuzování z I na IIIs (zona II v schematu na obr. 5)
- IIIe: povaha experimentálního výkonu a projevů vůbec v psychotechnické laboratoři
- IIIs: povaha skutečného výkonu v povolání
- IIIe ∞ I: proces srovnávacího usuzování z IIIe na I, t. j. na duševní vlastnosti a faktory, které podmiňují IIIe
- IIIe ∞ IIIs: proces přímého logického usuzování experimentátorova z IIIe na IIIs.

úzce vymezené úkoly výběrné jest to způsob nejen nejpohodlnější, poněvadž nejmechaničtější a nejméně myšlení vyžadující, nýbrž dokonce (což záleží právě na specifické určitosti a jednoduchosti výkonu v zaměstnání, jak ji nacházíme na př. v strojové výrobě průmyslové) i k cíli vedoucí. Ale většinou se nehodí pro vedení při volbě povolání, kde problém koordinace jest daleko složitější. Tu rozhodně musím zdůrazniti nutnost postupu psychologicky diferencovanějšího. Proti právě uvedenému schematu jest tedy nutno postaviti schema nové (obr. 4 b).

Tedy místo jednoduchého mechanicko-geometrického přiřazení $IIIe \sim IIIs$ jest zde jádrem koordinace geneticko-kombinační usuzování $I \sim IIIs$, což se však kryje se zónou II.

Můžeme si ozřejmiti na zcela jednoduchém, dříve uvedeném příkladě, jak se v tomto pojetí utváří proces koordinace. Vezměme v úvahu ty vlastnosti, jež mají vztah k společenskosti subjektu *A*. Nuže, náš postup zde nebude spočívat v jednoduchém úsudku: člověk *A* jest společenský, proto jest zde pravděpodobnost, že bude dobrým prodávčem, zvýšená potud, pokud právě toto zaměstnání vyžaduje společenskosti. Tento úsudek by byl mylný již proto, že pojem „společenskosti“, s nímž se zde zachází, jest pojmem naprosto neurčitým. Člověk, který jest velmi společenský v určitém životním kruhu, by naprosto ještě nemusel býti schopen k tomu zvláštnímu druhu chování a výkonů vzhledem ke kupujícím, jichž jest třeba právě pro činnost prodávajícího.

Přiměřenějším se nám zde jeví následující postup, který nejprve, pro kontrast, naznačíme rovněž schematicky, a to v soulase se schematem na obr. 2, takže to, co uvádíme, jest konkrétní jeho ilustrací.

Plně tažené čáry v sloupci II znázorňují možnost pozitivního uplatňování se duševních vlastností sub I v způsobech chování, uvedených sub III. Přerušované čáry znamenají negativní uplatňování se, t. j. přítomnost určitých vlastností zde znamená kontraindikaci pro určité způsoby výkonů. Tak vidíme na př., že „snadnou přeorientaci s předmětu na předmět“ podporují tyto v schematu uvedené duševní vlastnosti: mělkost duševního prožívání, obrácenost na venek, rychlé tempo duševních procesů, tendence ke změně prožitků, g-faktor*). Naproti tomu řada vlastností činí velmi nepravděpodobnou schopnost trvalého upření se k ur-

*) g-faktor (Spearman) jest experimentálně přesnějším výrazem pro skutečnost, již se jinak říká „intelligence“, kterýžto pojem svou mnohoznačností příliš desorientuje a proto ho raději neužíváme.

I. Duševní vlastnosti subjektu A	II. Cesty, po nichž se vlastnosti sub I vyjadřují v projevech sub III	III. Výkony, chování a duševní projevy, jimiž lze naplnit objektivní povahu a smysl zaměstnání
Snadná, zážitkům adekvátní výrazovost		1. Účinné působení na kupujícího*)
„Stádný“ instinkt		2. Úslužnost
Mělkost duševního prožívání		3. Schopnost porozumět a přizpůsobit se přáním kupujícího
Obrácenost navenek		4. Snadná přeorientace z předmětu na předmět
Rychlé tempo duševních procesů		5. Dobrý postřeh celkové situace lidské
Tendence k změně prožitků		6. Dobrý postřeh celkové situace věcné
Průměrné kvantum g-faktoru (edukace vztahů atd.)		7. Schopnost trvalého upření se k určitému předmětu

Obr. 5. Jak se duševní vlastnosti uplatňují v povolání (příklad kombinačního postupu, k str. 335).

čitému předmětu. Ale pouze nepravděpodobnou! S jistotou nemůžeme z těch několika duševních vlastností, které jsou uvedeny sub I, definitivně o této schopnosti koncentrační se vyslovit. To by bylo možné jedině tehdy, kdybychom místo několika duševních vlastností znali všechny, čili osobnost *A* jako celek (na př. hlavně její specifické vlastnosti vůle!). Podobné platí o „účinném působení na kupujícího“. Opět vidíme, jak jeho pravděpodobnost se zvyšuje řadou vlastností, snižuje však jednou z uvedených, totiž tendencí ke změně prožitků, která může působit, že v jistých situacích, na př. při příliš důkladných typech kupujících, ztratí tento typ prodáváče lehce trpělivost. Ale i zde bychom mohli udělati definitivní závěr teprve kdybychom znali i všechny ostatní duševní vlastnosti subjektu *A*.

Kusost tohoto příkladu nás tedy vede k zásadnímu poznatku, že přirozeně i o všech výkonech, výrazech a způsobech chování v povolání platí to, co o výkonech a výrazech vůbec: že každý z nich jest projevem celé osobnosti a teprve známe-li celou osobnost, můžeme s dostatečnou pravděpodobností pro určité typické situace v povolání (pokud tedy tyto nejsou nějak nepředvídaně komplikovány) předpovědět způsob jejího chování v nich, a tedy i možnost úspěchu, i osobní záliby v něm.

*) Zde uvedené výkony by ovšem mohly a měly být ještě daleko více specifikovány a konkretisovány. Odhlížím však od toho, abych zbytečně příklad nekomplikoval.

zaujat a tedy i obšťastnit vyžitím nejvlastnějších schopností tvárných. Kdo ale vidí ironii tohoto idealismu na pozadí dnešní reální situace ve světě lidské práce, bude tím více zdůrazňovati, že momenty hospodářské a sociální musí rozhodovati! Ale kdo vidí ještě střízlivěji, t. j. vidí úžasnou labilitu tohoto hospodářského a vůbec sociálního systému, kde situace se mění často s bleskurychlou nečekaností, bude se tázati: jak ale mají rozhodovati tyto faktory, když jakákoliv prognosa a tedy určení vyhlídek dopředu na dobu, která padá v úvahu při volbě povolání a školy, jest dnes počínáním nanejvýš odvážným, ne-li nemožným? Není za těchto okolností naopak nejlépe postavit se za požadavek volby právě podle schopností, neboť ty jsou konec konců nejlepší a neklamnou zárukou, že se člověk nějak prodere i zlými časy, aspoň díky své zdatnosti konkurenční. Tento bludný kruh, po němž by bylo lehce možno dále se otáčet, odpadá, postavíme-li se na stanovisko individuálního postupu v poradnické práci.

S toho hlediska jest totiž jasné, že paušálně o žádném z naznačených i jiných momentů nelze říci, že by měl rozhodovati, nýbrž rozhodující jest vždy jen celkový útvar životní a individuální konstelace daného případu. Celek musí určovati jednotlivé momenty a jejich význam. Uvažme, jaký smysl by na př. mělo zdůrazňování sklonů jako vodítka při volbě v případech, kde máme před sebou člověka onoho „hysterického“ typu v Klagesově slova smyslu, který se vyznačuje vrozenou nevyhraněností, nevybarveností a anarchií pudových tendencí, neschopností k „ano“ a „ne“. Člověka, který se nedovede pevně rozhodnouti pro určitou linii, poněvadž žádná vnitřní nutnost ho nepudí určitým směrem, poněvadž „v podstatě neví, čemu by měl dávat přednost: zda červené nebo modré, tónům nebo barvám, umění nebo vědě, obchodu nebo politice, Islandu nebo Capri, létu nebo zimě, svitu měsíce nebo poledni, ženě nebo muži, Petru nebo Pavlovi. Mohl by však stejně tak dělati jedno jako druhé a proto se vždy snaží nechati si otevřena nějaká zadní vrátka, která slouží k tomu, aby mohl z právě projeveného smýšlení vyklouznouti a přejíti k opačnému. Moderní člověk, praví Nietzsche v „Contra Wagner“, znamená biologicky rozpor hodnot, sedí mezi dvěma židlemi a říká týmž dechem ano a ne (Klages).“ Nuže, jestliže tento druh lidí jest podle Nietzscheovy diagnosy zvláště četný v naší civilizaci, musíme říci, že jest tím četnější v případech, které projdou poradnou. Jednoznačný charakter, který brzo našel svou životní linii a sleduje ji s neochvějnou vůlí, jakou může dáti jen opravdové a z pravého sklonu prýstící zaujetí pro určitou věc, jest příliš přesvědčen o správnosti svého počínání a své volby než aby mohl míti zájem o poradu při volbě povolání. V té části mladistvých, která zůstává mimo poradnu, která ji nevyhledává, jest značné procento tohoto typu, a nemělo by velkého smyslu nějakými agitačními prostředky chtíti pro návštěvu poradny získat i jej. Bylo by to zbytečné a přímo neekonomické plýtvání časem který nutno tím více věnovati těm, kdož rady potřebují. Mezi ně však patří onen právě charakterisovaný typ, který přímo trpí nutností, teď se pro něco sám určitě rozhodnouti. Na tento typ namnoze přímo blahodárně působí, může-li rozhodnutí přenechati jinému, zvláště vidí-li v něm povolanou autoritu. Tento druh lidí zvláště těžce nese, i když si to neuvědomuje, onu nezakořeněnost a nejistotu hodnot, které charakterisuje obecně vztah moderního člověka ke společnosti a nadindividuálním strukturám vůbec.

Postupovati individuálně v takovém případě znamená však nejen, že zde neřídíme volbu podle hlubšího sklonu, neboť ani nejsilnější psychologická lupa nemůže najíti něco, co neexistuje. Musíme však s toho hlediska odmítnouti i jakékoliv jednostranné pojetí poradenského aktu jako takového. Často se zdůrazňuje na př., že porada nesmí být více, leč jakousi asistencí ve smyslu maeutické metody Sokratovy a jest to jistě zdravá zásada pro mnohé případy. Ale selhala by naprosto u různých druhů lidí nerozhodných, lidí slabé vůle nebo malé vyhraněnosti zájmů, kde namnoze jest energické (což neznamená neopatrné) uchopení

Jsem ovšem dalek přeháněti praktické důsledky tohoto postupu. V určitých výrazech a projevech ustupují určité duševní vlastnosti a faktory zcela do pozadí, takže můžeme od nich v praxi odhlédnouti a upřít se jen k těm, které v daném případě jsou vskutku důležité a rozhodující. A toto omezení nutno zesílit ještě dalším. Totiž i rozdíl tohoto postupu od dříve kritisované metody profilové jest konec konců též relativní, poněvadž nelze ve skutečnosti tak čistě oddělit duševní (vnitřní, subjektivní, způsobů prožívání se týkající) od vnějšího (od projevu, výkonu, výrazu). Ale přes všechna tato praktická omezení musíme trvati a zdůrazniti podstatný metodologický rozdíl co do tendence. Jsem přesvědčen, že pouze bude-li psychologická služba při poradnictví povolání v celku snažiti se postupovati touto psychologicky diferencovanou metodou, bude moci úspěšně zvládnouti i složité úkoly, které na ni čekají.

Uvědomíme-li si jednou tyto věci, nebude těžko uznati a řídit se podle dalších zásad a hledisk koordinační práce, k jichž načrtnutí nyní přecházíme:

Obecně vzato neexistuje zcela jednoznačný vztah mezi určitým jednotlivcem a určitým povoláním.

Za prvé do téhož povolání může vrůst i jemu se přizpůsobiti řada osobností duševně značně odlišných.

„Duše“ jest velmi složitý systém schopností adaptačních a kompenzačních. Povolání vychovává a do jisté míry přetváří osobnost. „Pracovní“ osobnost téhož člověka může být něco jiného než jeho vlastní „soukromá“ osobnost. Tyto dvě osobnosti se nemusí nikterak krýti. Pracovní osobnost může být jako jinorodý roub na téměř kmeni. Hrubý příklad: Povolání vyžadující velké přesnosti může vychovat na kmeni člověka nijak zvláště „pořádného“ pracovní osobnost, vyznačující se strojovou exaktností. Ocitne-li se takový člověk v dílně, přehodí se duševní koleje na tento systém exaktnosti. Snad tato osobnost vrhne později dokonce i odraz na „soukromou“ osobnost. Nemusí to býti. Může dojít i k opačnému případu: že soukromá osobnost z důvodů kompenzačních tím divoceji využívá své „bohémské“ sklony (ale i naopak: vysloveně bohémská osobnost může z kompenzačních důvodů a touhy po sebedisciplině velmi upřímně ehtíti exaktní zaměstnání). Tedy: při orientační práci nutno myslet především geneticky, nikoliv staticky a mechanicky. Uvážení adaptačních vloh a sklonů jest jedním z nejdůležitějších úkolů.

Jednotlivci se značně liší touto přizpůsobivostí. Dle toho se řídí okruh povolání, které pro ně padají v úvahu. Případy zcela jednosměrné vyhraněnosti a abyech tak řekl vývojové ztrnulosti jsou méně četné než jak si představoval počáteční pathos, který ovládal hnutí poradnictví při volbě povolání.

Pravdou jest naopak, že stejně jako na jedné straně určité povolání může býti se stejným úspěchem a vnitřním uspokojením vykonáváno lidmi značně odlišné duševní struktury, může na druhé straně určitý člověk s poměrně stejným úspěchem vykonávati obyčejně více (jeden velmi mnoho, jiný méně) různých povolání s dostatečným zdarem. Prvá stránka znamená pro poradenskou práci prvek obtížnosti a komplikace, neboť nelze případy řešit šablonovitě, nýbrž nutno od případu k případu nasaditi jiný směr tvořivé psychologické kombinace a postupovati tedy individuálně. Druhá stránka znamená opět prvek ulehčení, neboť kdyby vztah ke světu práce pro každého jednotlivce byl zcela jednoznačně předurčen, vzrostla by obtížnost i zodpovědnost vedení do ohromných rozměrů. Co se týče prvního momentu, totiž nutnosti individuálního postupu, zdůraznil bych zde aspoň jednu věc. V začátcích poradnictví byl kladen velký důraz na psychotechnické zjišťování speciálních duševních schopností. Devisou tehdejší práce bylo heslo: schopnosti rozhodují! Nověji se stále více uplatňuje heslo: ne schopnosti, nýbrž sklony a zájmy rozhodují. V tom doznívá onen idealistický názor na zaměstnání jakožto na povolání v hlubším smyslu, které má člověka cele

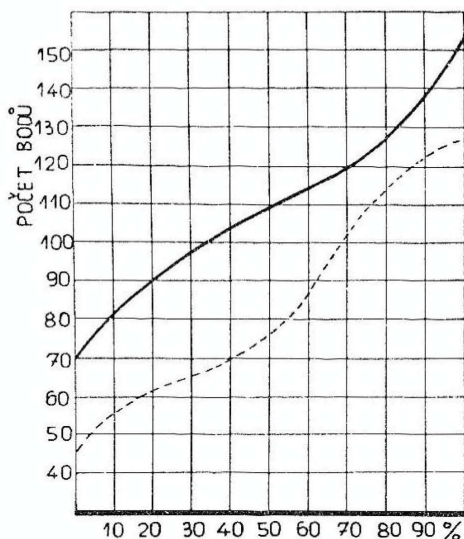
a vedení volby stejně tak potřebné jako u jiných psychologických typů by bylo krajně nemístné.

Prvním předpokladem zdatu poradenské práce jest tedy vystříhání se práce podle jediného předpisu. U člověka, který nedostatek pravého a hlouběji prožívaného zaujetí pro určitý obor kompensuje sebedůrazňovací ctižádostí, nastraženou na výkonnost jakožto prostředek k vyniknutí, bude státi otázka správného zhodnocení těchto výkonných vloh čili „schopností“, t. j. otázka způsobilosti k tomu či onomu daleko více v popředí, než u vskutku nadšeného, který z lásky pro určitý obor chce podstoupiti všecko. Bylo by nejhrubší psychologickou nemotorností, chtíti v tomto druhém případě rozbíti toto puzení o autoritativní verdikt, který se opírá třeba o chybění nějakého zlomku *IQ* do požadovaného minima, stejně jako na druhé straně vyžaduje namnoze již skutečné pronikavosti úvaha, jaký rozchod mezi chtěním a „schopnostmi“ možno ještě v daném případě riskovati. Pronikavosti, která ostře dovede zhodnotit a vyanalyzovat *interes eo do velikosti, jakosti i původu.*

Pendantem zásady přísně individuálního postupu v poradnictví jest zásada, kterou bych nazval zásadou rámcového poradnictví. Jestliže prvá souvisí se skutečností, že požadavkům určitého povolání mohou se přizpůsobiti i značně odlišné duševní struktury po značně odlišných psychických cestách, souvisí druhá se skutečností, že přece jen tato přizpůsobivost má své meze, že tedy také oblast povolání, která psychologicky padá pro určitého člověka v úvahu, má určité meze, pro jednoho širší, pro druhého užší. Tak se vyjadřují ve vztahu člověka k povolání dva rysy, které patří k nejbytošnějším základům lidské existence. Poměrná duševní tvárliвість a schopnost vývoje na jedné straně, a na druhé opět hranice, jimiž jsou vývojové možnosti sevřeny, zvláštním a vždy jiným způsobem pro každé individuum, ale vždy v podstatě nepřekročitelným. Ovšem jest pro poradnictví důležitě uvědomiti si, že tato nepřekročitelnost jest do jisté míry funkcí stáří. Čím starší individuum, tím užší jest okruh jeho přizpůsobivosti. *Erwin Straus* to vyjadřuje takto: „I je-li život ve svém průběhu harmonický, nestanou se všechny možnosti (sc. vnitřní možnosti a vlohy individua) skutečností. Stárnutí ukazuje ustavičné omezování možného, úbytek prospektivních potenci. Každým krokem vývoje kupředu jsou vylučovány určité možnosti. Suma možného není zmenšována jen o to, co se stalo skutečným, nýbrž každý stupeň odlamuje celou možnou vývojovou řadu, která by byla probíhala jiným směrem... Proto podobné symptomy mají v různých fázích života zcela odlišný význam...“ V té době, kdy mladý člověk volí své povolání, jsou některé vlastnosti již uskutečněné a oblast možného jest tedy zredukována, kdežto v jiných oblastech duševních jest ještě možnostmi bohatá tvárliвість.

Zásada rámcového poradnictví znamená prostě snahu, triangulovat tyto ustálené hranice a tak stanovit několika rozhodujícími body určitý rámeček, do něhož jest volba povolání sevřena, z něhož nesmí bez značného riska vystoupit, v němž však může více méně volně prováděti užší výběr. Jako nejtypičtější příklad možno zde ovšem uvésti rámcové vymezení volby na určitou intelektuální polohu podle kvanta *g*-faktoru, jak je na př. přibližně stanovujeme inteligenčním kvocieniem. Pro určité konkrétní problémy jeví se tyto vztahy v zcela jednoznačném světle a nemůže býti sporu o tom, že takové rámcové poradnictví může již samo o sobě býti nástrojem k přiměřenější distribuci jednotlivců a mohlo by nahraditi různá výběrná zařízení, která jsou vyvolávána m. j. i okolností, že mladí lidé si neuvědomují ani nejzákladnější psychologické hranice, jimiž jest volba povolání nebo školy omezena. Diagram na obr. 6 ukazuje ve formě percentilní křivky rozdělení výsledků, jehož dosahují v Stavělově Bratislavském testu inteligence žáci první třídy učitelského ústavu v Bratislavě (plně tažená křivka) a žáci z 3. a 4. třídy měšťanské, kteří před koncem školního roku se rozhodli jít na učitelský ústav (přerušovaná čára). Vidíme, že plných 40 % těchto žáků svým výsled-

Obr. 6. Rozdělení výsledků Bratislavského testu inteligence u žáků první třídy učitelského ústavu v Bratislavě a žáků 3. a 4. třídy měštanské.

Procentilní křivky znázorňují: Plně tažená čára — výsledky žáků první třídy učitelského ústavu v Bratislavě. Přerušovaná čára — výsledky z 3. a 4. měštanky těch žáků, kteří chtějí studovat na učitelském ústavě.

kem v testu padá pod nejzazší minimum žáků na učitelském ústavě (podotknouti dlužno, že to nelze vyložit diskrepancí věkovou, která zde téměř vůbec nepadá v úvahu). Ovšem pouze taková konkrétní fakta a přehledy mohou zde být vodítkem, z čehož i plyne, že nejspíše se triangulace tohoto rázu dá uplatnit při volbě školy.

Při povoláních jsou poměry daleko složitější. Pokud se týče g-faktoru (MV, IQ), mluví řada důvodů proti tomu, abychom podle něho chtěli rámec vymezovat nějak zvláště přísně. Přijatelné jsou jedině hranice, které vyplývají z klasifikace povolání nanejvýš do 4 intelektuálních kategorií. Ale tím ovšem nepadá rámcové poradnictví, neboť intelektuální hierarchie povolání jest jen jednou z možných osnov.

Není sporu o tom, že jest namnoze možné bližší určení tohoto rámce podle některých základních forem a typů psychické aktivity, která v tomto věku přece jen v řadě případů ukazuje již individuální zdůraznění určitých forem nad jinými formami, a to jak v oblasti schopností tak i v oblasti sklonů. Sem patří na př. ono známé rámcování podle toho, zda usměrnění duševní činnosti se nese spíše sociálním směrem nebo mechanicko-konstruktivním nebo estetickým nebo intelektuálním atd. Přes velkou svoji povšechnost anebo právě pro ni mohou nám takové rámce vykonati dobrou službu. Od nich namnoze bude záhodno vycházeti. V tom smyslu možno vedení při volbě povolání srovnávat s klasickým požadavkem umělecké tvorby, že dílo má vlastně býti v každém svém stadiu hotovo. Tak jako malíř nevychází od vypracování určité podrobnosti, k níž by lepil další podrobnosti, nýbrž od velkorysého náčrtu, tak i poradce. S tímto požadavkem rámcového poradnictví tedy můžeme spojit i zásadu, nevycházeti od přání mladistvého, poněvadž týká-li se toto v detailně vydefinované formě již zcela určitého povolání, jest tím hned od počátku vnesena do celého pojetí, zkoumání a vedení případu jednostrannost, která znemožňuje nepředpojaté vidění základních obrysů.

Bylo by omylem se domnívati, že tato metoda rámcového poradnictví odporuje tomu, co jsme dříve řekli o duševních vlastnostech a o tom, jak určité typické formy chování mohou míti různý duševní původ. Z okolnosti, že typy chování jsou již složité výsledky, nevyplývá ještě anarchický atomism v pojetí lidské osobnosti. Stejně, jako musíme se naučit vidět jednotlivé faktory, které vstupují do určité synthesy, musíme se naučit vidět i celkový smysl této synthesy.

Rámcové poradnictví se týká toho, co jest v mladistvé osobnosti již zhruba, ale pevně založeno. Od toho nutno vycházeti jako od daného, kde hlavním pro-

blémem vskutku jest správně je zjistiti a zjištěné respektovati, kde tedy vskutku jde především o psychodiagnostiku.

Ale touto psychodiagnostikou není úkol psychologického vedení při volbě povolání vyčerpán. To musí, alespoň v mnohých případech, býti daleko více. V mladistvé osobnosti, jak ji dostává poradce do rukou, jest její zhruba určený rámeček duševních vlastností, které nutno respektovati, jen jednou stránkou její osobnosti. V téže osobnosti jest však přirozeně ještě i mnoho tekutého, tápavého, neustáleného, různá možná vývojová rozcestí, a na druhé straně různé útvary sice již zpevněnější, ale kde jest otázka, nakolik je máme respektovati, neboť se namnoze jeví spíše jako brzdy, slepé uličky, omyly vývojové než jako jeho úspěchy.

Právě tohoto bodu si nyní musíme všimnout a začneme několika slovy k psychologii přání, zájmů a sklonů. Nutno rozlišovat přání a zájem od sklonu. Přání může sice býti výrazem hlubšího sklonu, ale přirozeně také nemusí. Pracné americké výzkumy k psychologii zájmu namnoze ztroskotávají na neschopnosti provésti tato tak nasnadě jsoucí rozlišení a na neschopnosti myslet geneticky. Pojem objektivace, intelektualisace, rozlišení vědomého a podvědomého, nauka o „pudových osudech“, metamorfosách, sublimacích, konversích, o mechanismech asociativního transfertu, přesunů, zhuštění, asimilace, fixace, regrese, výrazového symbolismu atd. jsou věci téměř neznámé těmto americkým výzkumům vztahů mezi zájmy a povoláními, ačkoliv ve skutečnosti pro psychotechniku volby povolání jsou zásadně důležité. Přání, zájem, jak jej subjekt vědomě projevuje, nemůže býti leč východiskem kritického, analytického, a hlavně genetického zkoumání. Jest sice pravda, že celkově přání a zájem mladistvých, pokud se týče různých povolání, jest něčím velmi fluktujícím a labilním. Tento stav se ještě zhoršuje pubertou, kde následkem zvýšené vnitřní nejistoty a z toho povstávajícího hledání jest mladistvý zvláště vnímavý vůči vnějším dojmům; přimknutím k nim se namnoze snaží najíti vnitřní rovnováhu, takové křečovitě řešení ho však ovšem může uspokojit jen na krátkou dobu. Ale všeobecná platnost těchto vět jest přece jen omezena různými okolnostmi a nutno zde postupovati individuálně. Stálost zájmů dlužno nejen různě posuzovati podle věku klientova, nýbrž na př., jak ukázal *Hartson*, jest jiná i pro různá povolání, jest i různá pro různou duševní úroveň (větší labilita pro vyšší úroveň). Jest též něco zcela jiného projev zájmu v určité a plně vědomé formě s racionálním odůvodněním, něco zcela jiného zájem sice určitý, ale odůvodněný prostým: „ponevadž se mi to líbí“, a něco jiného zájem projevený v neurčité formě, na př. „rád bych něco konstruoval“. Tuto neurčitost třeba hodnotiti namnoze zcela jinak, t. j. daleko kladněji, než na př. onu dříve naznačenou bezbarvost, neboť zde právě naopak může býti silný tlak určitým směrem, v němž přes všechnu generelnost a nevydefinovanost jest více pudové jistoty a „pravosti“ než v přáních a interesech daleko určitěji formulovaných.

Orientující psycholog se ocitne často, a právě u těch případů, které vskutku potřebují rady, před situacemi a konstelacemi, které velmi připomínají situace psychoanalytické. Zde nepomůže pouhá diagnostika, zde jde o procesy, které se často dotýkají spodních proudů v duši mladistvého. Přání nesoucí se k určitému povolání jest namnoze podvědomou prací tak „duchaplně“ zkonstruovaná věc jako nejsubtilněji propracovaná neurosa. A stejně tak, jako v mnohých případech „nervosní charakter“ není ani tak nemocí jako spíše odvrát nemocí zalarmováním tvořivých a vyrovnávacích sil duševních, stejně tak jest tomu i s volbou povolání, jakožto výrazem často více podvědomých než vědomých sil. Orientující psycholog jest zde pak postaven před obtížnou a zodpovědnou otázkou, zdali jest tato stavba zdařilá a k prospěchu jednotlivcově, a zdali a do jaké míry jest místné rozboření této stavby nebo i jen pouhá přeorientace. Volba určitých povolání jest namnoze nejlepším východiskem „sociálně škodlivé instinkty

legální cestou proměnit v sociálně užitečné“. Tak možno zálibu v krvi, sadismus, antisociální sklony, legálně vyžití v chirurgii a státním návladnictví, sexuální perverse jako fetišismus, pedofilii, masochism, fixaci na určité erogení zony, v celé řadě různých zaměstnání, hloubkově reaktivní vůli po moci opět v celé řadě jiných atd.; příklady jsou ostatně známé, pro nás jest zde však důležité konstatovat, že právě vlivem těchto speciálních dynamismů často dochází k zjevnému rozporu mezi přáním a schopností, který jest tím závažnější proto, že jest hloubkově podmíněn, takže jej nelze jen tak snadno vyrovnat pouhou neanalytickou metodou přesvědčovací.

Zde máme ve vyhraněné podobě problém, s nímž se v příslušném zmírnění nebo přebarvení setkáváme však u většiny případů, které vskutku potřebují rady, a k nimž se poradnictví ve svém psychologickém sektoru hlavně musí soustřeďovat.

Proto zdůrazňuji, a to jest právě bod, k němuž jsem chtěl dospět, že psychologická práce v poradnictví nemůže být prací pouze diagnostickou, která ať již primitivním nebo zjemněným způsobem přiřazuje určité vlastnosti subjektu k určitým požadavkům povolání, nýbrž prací orientační a výchovnou v hlubším smyslu. Neměla by na př. smyslu pouhá diagnosa určitých zájmů, kde tyto zájmy ještě drímají. I kdybychom dovedli udělati takovou předpověď z určité osobní typiky na možnost aktualizace určitých zájmů v budoucnosti, byla by taková pouhá diagnosa pro poradnictví málo účinnou. Málo by pro řešení určitého případu znamenala na př. diagnosa psychologova: „Tento hoch má vlohy za interesovat se o činnosti, jaké se vyskytují v zaměstnání sazeče,“ když na př. týž hoch si vědomě přeje — třeba zcela pochybně — něco jiného a ve skutečnosti nejen že nejeví zájem o sazečství, nýbrž též nikoliv o diagnosu psychologovu, týkající se těchto možných zájmů. Musíme fakticky zainteresovat, musíme předvést buďto mluvou, obrazem nebo dokonce přímo v dílně příslušné činnosti a současně vniknout do motivačních svazků a mechanismů, které případně zmenšují vnímavost subjektu pro tuto oblast. Musíme v těchto kritických čepích případ uchopit, musíme současně předběžnou diagnosu kontrolovat tím, že přesně studujeme, zda vskutku tato přeorientace interese se daří, zda vskutku jest v mladistvém živná půda. Činnost orientace při volbě povolání jest činností, kde organicky spolu souvisí a na sebe navazují: psychologická diagnosa, psychologická analýza i syntéza, psychotechnické i pedagogické ovlivnění subjektu ve smyslu uvědomění, vyhraňování, formování, usměrňování, harmonisování a koordinování jednotlivých složek jeho bytosti navzájem i této bytosti s vnějším světem. Není to tedy proces mechanického přiřadování na základě pouhé diagnosy, nýbrž proces dynamický a tvořivý, možný za předpokladu úzkého kontaktu mezi osobností klientovou a osobností toho, kdo orientuje.

Tu však přicházíme k otázce: kdo orientuje, k otázce odborného personálu, která jest tak důležitá, že ji zde nemohu nechat bez povšimnutí.

Z toho, co jsme řekli, vysvítá, tuším, že naprosto nelze rozlišit proces psychologického poznání klienta a proces orientace. V praxi se často rozlišují. Dnes běžným a zavedeným zvykem jest přidělovati psychologické poznání, čímž se rozumívá hlavně zjištění duševních „schopností“ psychotechnickou zkouškou, odbornému psychologovi, kdežto vlastní orientace „poradci“. Poradce dostane do rukou výsledek psychologův, výsledek lékařův, ev. posudek učitelův, a na základě nich a poradenského materiálu řeší „případ“, při čemž se od něho předpokládá, že „poradce sám pozoruje a má schopnost, rychle se vcítiti v bytost toho, jenž hledá radu (*Gaebel*)“. Na základě poradenského materiálu má stavět poradce subjektu živě před oči ráz jednotlivých povolání, jejich hospodářskou a sociální strukturu, prostředí atd. a tím definitivně usměrnit jeho zájem, přání a volbu.

Podle svých zkušeností považuji tuto praxi za pochybenou a paradoxní. Pochází z počátečních dob psychotechniky, kdy se za podstatnou otázku při výběru

lidí k povolání považovalo vyzkoušení jejich duševních schopností. K tomu se soustřeďoval tehdejší zájem odborných psychologů a když psychotechnika byla pojata v rámcích poradnictví, tedy právě s touto devisou. Poradci bylo přenecháno to ostatní: vcítění se do osobnosti, do jejich zájmů a sklonnů a vydiferencování, uvědomění a ovlivnění těchto zájmů. Poněvadž většinou neměl odborného vzdělání psychologického, apelovalo se na jeho „intuici“ a vcíťovací schopnost. Jsem dalek pochybovat o tom, že cosi jako psychologická intuice existuje. Ale taková intuice, která by vskutku mohla vykonat to, co se zde od poradce očekává, jest, bohužel, příliš řídkým talentem, než abychom ji mohli u poradce vůbec předpokládat a požadovat. „Intuice“ poradce jest tedy de facto slovo, jímž se má zakrýt psychologický, ničím nekontrolovaný, diletantismus a tápání.

Tento stav byl možný a snesitelný v době, kdy odborní psychologové příliš ještě tkvěli na experimentální práci laboratorní ve stylu klasické psychologie teoretické. Tehdy byl poradce se svými naivními a nezkaženými psychologickými „dojmy“ prostě východiskem z nouze pro ty věci a oblasti osobnosti, které zůstávaly mimo dosah vědecké psychologie. Od těch dob se však poměry hodně změnila a dnešní psychologie se značně přeorientovala směrem praktických úkolů a požadavků a právě ta stránka osobnosti, před níž dříve stála s největší bezradností, totiž lidská povaha, vlohy a vlastnosti citové a volní, sklony a zájmy, se stala ústředním předmětem vědeckého zájmu.

Ale pokrok poznání v tomto směru současně ukázal za prvé, jak důležitými jsou tyto stránky osobnosti v povolání a tedy i při volbě povolání, a za druhé, jak úzce souvisí i s oblastí „schopností“ pro povolání. Při volbě povolání (něco jiného jest úzce vymezený výběr) „schopností“ se nedají vypreparovat nějakou psychotechnickou zkouškou, prováděnou odborným psychologem, zkouškou, která by se omezila pouze na ně, zatím co poradce by impresionisticky poznal a zpracoval ostatek bytosti, t. j. její zájmy, sklony a vlastnosti povahové a k výsledkům přiřadil určité povolání. Chceme-li v rámci poradnictví poznati afinitu určité osoby k objektivnímu světu pracovních forem, musíme tedy vyjít, jak jsem již řekl, od osobnosti jako celku. Na tomto principu musíme trvat přes to, že v praxi u běžných případů tento princip nemusí být proveden do důsledků vždy.

Čím hlouběji však se dnes od „periferních“ vlastností, jež byly předmětem zájmu dříve, proniká k osobnosti jako celku, tím více se i poznává, jak úzce tato osobnost ve všech svých vrstvách souvisí s vnějším světem. Psychologie se pomalu, ale jistě vymaňuje z Descartovského a renesančního solipsismu v chápání lidského já jako něčeho, co jest izolováno a dá se izolovat od ostatního světa a studovat o sobě. Na př. to, co jest pro volbu povolání tak podstatné, totiž analýzu interesů, nelze účinně provádět bez rekursu k vnějšmu světu, poněvadž v tom, co nazýváme interes, jest již výraz duševního vztahu k „něčemu“, k nějakému objektu, který ve většině případů leží ve vnějším světě, ať již hmotném, sociálním či duchovním. Při volbě povolání jsou m. j. tímto „něčím“ právě formy různých povolání a pracovních procesů ve své mnohotvarosti aspektů hmotných („materiál“ práce) dynamických (pracovní „proces“ jako takový), sociálních a duchovních („ovzduší“, prostředí, kulturní, v užším smyslu, aspekt povolání). Interesy klientovy nelze rozanalyzovat a uvědomit bez vztahu k těmto objektivním datům. K těmto datům patří však i hospodářská data a k těmto interesům patří i existenční interesy. Tyto se nedají oddělit od ostatních v tom smyslu, že na psychologa by připadal úkol poznat vlastní pracovní interesy a sklony, kdežto „poradce“ má vzít v úvahu právě interesy existenční a t. zv. hospodářské momenty. Obě sféry spolu co nejužší souvisí právě dnes, a jest jedním z nejpodstatnějších úkolů uvést je v harmonii. To však není možné, má-li se právě tato podstatná práce tříštit na dvě osoby. Praxe tohoto rozdělení úloh na psychologa a poradce se zakládá dále na mylném předpokladu, že psy-

cholog béře osobnost klientovu jakožto pouhý „objekt“ poznání, kdežto poradce se vůči ní staví prakticky jakožto vůči něco chtějícímu subjektu, a klient putuje jako po běžícím pásu s „náletem“ nejen lékařským, nýbrž i psychologickým od lékaře a psychologa k poradci, kde teprve dojde k vlastnímu „dramatu“ volby. Ale tvrdím, že psycholog vůbec nemůže přiměřeně řešit případ, jestliže sám již před tím neprovede s klientem toto „drama“ do posledních důsledků, t. j. jestliže od počátku se ke klientovi nestaví rovněž jakožto k subjektu, a nikoliv jen jakožto k pokusnému a zkoumanému objektu, a jestliže tomuto něco chtějícímu a svá přání, touhy a žádosti majícímu nestaví před oči různé možnosti, různé obrazy povolání i včetně aspektů existenčních a prostředků k dosažení atd., tak jako to má dělati poradce. Bez toho ho nemůže poznat tak, jak toho třeba k řešení problému volby, ale poznává-li ho takto, dělá více než prostou „diagnosu“: Uvědomuje osobnost, vytváří ji určitým směrem, orientuje ji. Psychologická orientace osobnosti a psychologické poznávání osobnosti jsou na sobě naprosto závislé stránky jednoho a téhož děje. Násilným roztržením trpí a znemožňují se obě a ani psycholog, ani poradce nemohou vykonat plně svou práci.

Orientační práce tedy musí býti provedena se vši odbornou finesou jedním člověkem, který ovládá všechny rozhodující poznatky, prostředky a metody moderní psychologie. Bylo by nemístným ignorovati je, jsou-li zde, a spokojiti se impresionismem naivního dušeznalství a vciťování se, které dovede každý člověk. Bylo by to nesmyslné již proto, že v praktické práci poradnické jsou dva druhy případů: případy běžné a případy obtížné. Není ovšem psychologicky tak těžké a není třeba vytáhnouti s celým složitým arsenálem psychologické metodologie, má-li se obstojně vyřešit běžný lehký případ. Na to by případně stačil i běžný typ psychologicky diletujícího poradce. Ale jest za prvé těžké správně postřehnout, co jest případ neproblematický a co jest případ problematický. K tomu jest nutně třeba již jemnosti a pronikavosti pohledu, který může skytnouti jen skutečné psychologické vzdělání. „Vědecky ozbrojená psychologie dovoluje viděti věci a souvislosti, které by naivní psychologii zůstaly skryty (Bogen).“ A za druhé, vlastní těžisko orientační práce leží právě v případech problematických. Ale zkušenost ukazuje, že zde právě velmi brzo selže naivní psychologie a pouhý impresionism. Proto také poradcové se vždy snažili doplnit své vzdělání příbráním nějakých testů, odposloucháním nějakého 14denního kursu a pod. Ale nebezpečí, že psychologicky polovzdělaný poradce bude užívati jemu do rukou daných metod špatně, jest akutní. „Praktickou nosnost vědeckých výsledků může správně odhadnouti jen ten, kdo ví, jak těchto výsledků bylo získáno (Bogen).“ A teprve takový hlubší náhled učí patřičné skromnosti, sebekritice a opatrnosti.

Musel jsem se širě zmíniti o těchto věcech, ježto otázka po vlastní činnosti a vzdělání osoby, která orientaci při volbě povolání provádí, jest zcela ústřední otázkou, dosud ještě ne dosti vyřešenou ani v cizině a tím méně u nás. Na tom, jak se zodpoví a jaké důsledky se z odpovědi vyvodí, záleží zdar, životaschopnost a další vývoj celého poradnictví při volbě povolání.

Zde existuje jen rozhodné buďto — nebo. Buďto patriarchální způsob bez vědeckých aspirací, který se jako takový též otevřeně podává, anebo naopak skutečná vědeckost. Mýlí se, kdo se domnívá, že nějaké ústředí může to nejlepší z přítomného vědeckého materiálu vybrati a v určité pevné, „standardisované“ formě předati k používání s příslušným návodem jednotlivým poradcům. To, co jest takto předáno, jest i při nejlepší vůli vždy to nejhorší, neboť co jest jednou vytrženo ze živné půdy hlubší a pouhému „praktikovi“ skryté vědecké a dalšími vývojovými možnostmi opředené problematiky, jest již pouhá struska, něco mrtvého, nebo potírajícího svůj vlastní smysl. Žádná psychodiagnostická metoda nemůže podati více než symptom, a podstata psychotechnické práce leží

vždy v správné psychologické interpretaci těchto symptomů. To jest však práce nanejvýš obtížná, neboť hlavním znakem těchto symptomů jest, že nejsou téměř nikdy jednoznačné. O tom později ještě více.

Tedy vědecká psychologie může býti vnesena do poradnictví jen za předpokladu, že vlastní orientační práci v poradnách budou konati odborně vzdělaní psychologové, jimž jest psychologie a tato orientační práce životním povoláním.

Mimo psychologie v užším slova smyslu musí tento druh „poradce“, t. j. orientující psycholog, znáti vše to, co se požadovalo od poradce (v běžném slova smyslu) jako hlavní věc: ovládání poradenského materiálu, t. j. znalost povolání a škol po všech stránkách včetně hospodářské, a také úzký kontakt se světem práce vůbec. To nejsou žádné nové a další požadavky, neboť dovedl jsem, že psycholog musí v každém případě znáti všechny tyto věci, má-li svou práci konat přiměřeně. Jakožto životní úkol jest vzdělání této širě v hlubším smyslu dosažitelné ovšem pouze za cenu specialisace. T. j. psycholog se musí, pokud se poradenského materiálu týče, specialisovat na určitou, pokud možno organicky vymezenou kategorii povolání. Jde tedy o jiné usměrnění specialisace než jaké se obyčejně praktikuje dnes.

Nazval bych ji specialisací podélnou. Kdežto dnes namnoze týž případ putuje při orientační práci více rukama, z nichž každá jest určena pro určitý detail (nazývám to metodou běžícího pásu), vyzdvihuji proti tomu požadavek, aby určitý poradce (čímž ovšem rozumím na poradnictví specialisovaného psychologa) naopak vedl celý případ pokud možno od začátku až do konce, za předpokladu specialisace na menší počet případů. Kdežto metoda běžícího pásu se mi jeví jakožto produkt známého psychologického „atomismu“, přeneseného do praxe, jeví se mi metoda druhá, metoda osobního vedení v psychologicky prohloubeném kontaktu mezi klientem a orientujícím poradcem metodou, která jest v soulase s moderními názory na lidskou osobnost.

Ke konci znovu zdůrazňuji: z toho že žádám, aby podstatná práce orientační byla svěřena psychologovi, naprosto neplyne, že bych v poradnictví viděl jen psychologický aspekt. Ale psycholog jest povahou své vědy předurčen k tomu, aby provedl potřebné koordinace všech momentů, o nichž jsme mluvili. Lidská duše byla některými teoretiky definována jakožto nástroj, jímž se lidský organismus spojuje se světem. Na tomto názoru jest mnoho pravdy a je-li duševní dění ve své podstatě takovým děním koordinačním, pak jest právě psychologie jakožto aplikovaná věda nejlépe povolána k tomu, aby přispěla i k správnému provedení té důležité koordinace, již jest právě volba povolání.

6. POZNÁVÁNÍ OSOBNOSTI ZA ÚČELEM VEDENÍ PŘI VOLBĚ POVOLÁNÍ

Psychologická služba jest pouze jedním, byť i ústředním článkem ve vedení při volbě povolání. Poznávání osobnosti jest pouze jedním z článků psychologické služby, byť i důležitým. Pro psychotechniku staršího ražení byla namnoze jediným a při tom ještě omezujícím se na testovací diagnostiku schopností. Věnuji zde několik řádků těmto věcem, poněvadž většinou právě v nich se vidí dnes novum a jasna jest zde třeba v zájmu věci.

Směry, jimiž se nese a pořádá poznání každé jednotlivé osoby při poradnické praxi budou nejlépe patrný uvedu-li záhlaví jednotlivých rubrik čtyřstránkového „osobního listu“, užívaného v bratislavské poradně.*)

*) Nemohl zde býti otištěn v celku pro nedostatek místa. Původní formulář možno si zdarma vyžádati od Krajinského ústavu pro volbu povolání a psychotechniku v Bratislavě, Vazová ul. č. 1.

Osobní list (rubriky): Personálie. Výsledek porady. Účel a výsledek dalších návštěv. Umístění a kontrola. Rod, prostředí, vývoj (prvá strana). — Absolvované školy. Prospěch v jednotlivých předmětech. Znalosti a dovednosti. Směr zájmů a vztah k povoláním. Schopnosti smyslové. Psychomotilita (druhá strana). — Generelní inteligence a abstrakční myšlení. Perceptuelní inteligence a mechanicko-konstrukční schopnosti. Počtářské schopnosti. Společenské schopnosti (výraz, řeč atd.). Umělecké schopnosti a fantazie. Paměť a perseverační tendence (třetí strana). — Vůle a pozornost. Jiné speciální schopnosti. Osobnost jako celek, povaha, temperament. Résumé (čtvrtá strana). — V každé rubrice jest jednak podrobnější rastrování pro jednotlivé objektivní výsledky v testech a jiných zkouškách, jednak volné místo k podrobnějším pozorováním a ke kvalitativním analysám strukturálním, na nichž se zakládají syntesy, ohraničené zhruba hesly jednotlivých rubrik.

V tomto osobním listu se zaznamenávají pouze výsledky jednotlivých studií, zkoušek, pozorování, pro něž jest založena opět řada formulářů a protokolů zvláštních. Tyto všechny původní protokoly a formuláře jsou vloženy pak do osobního listu, jehož 4 strany jsou za tím účelem natištěny na silnějším kartonu, který jest tedy současně obálkou. K ilustraci uvádím, že na př. v osobním listu jest uvedena rubrika „směr zájmů a vztah k povolání“, k níž se vztahují (pokud jde o poradnictví pro čtrnáctileté) tři speciální formuláře, totiž dotazník *P*, dotazník *I*, dotazník *Z*, které zde uvádím aspoň ve výtahu (dotazníky *Z* a *I* byly sestaveny částečně podle amerických vzorů, přizpůsobených, upravených a rozšířených pro naše potřeby).

Dotazník P.

Meno a priezvisko:..... Rok narodenia:..... Škola (zamestnanie):..... Trieda:.....

Zamestnanie otca:..... Dnešné datum:..... Hodina:..... Skúška:..... Skupina:.....

Tu je rada otázok. Prečítaj si ich najprv všetky dôkladne a uvažuj o nich. Potom na ne odpovedaj, buď ako idú za sebou, alebo vo voľnej úvahe. Hľad, aby tvoja odpoveď bola čo možno dôkladná. Vypíš všetko, čo ťa k týmto otázkam napadne. Píš tedy celkom nenútené a hlavne úprimne. Nejde nám o slohovú alebo pravopisnú úlohu.

Uvažoval si už vážne o svojom budúcom povolaní?

Nevieš dosiaľ vôbec, ktoré zamestnanie by si mal voliť?

Si už rozhodnutý pre určité zamestnanie? Pre ktoré? Prečo si sa preň rozhodol? Odkiaľ ho znáš? Kto ťa naň upozornil? Čo o ňom vieš a od koho? Čo sa pri ňom hlavne musí vedieť? Aké sú jeho dobré a zlé stránky? Akého konečného postavenia by si chcel dosiahnuť? Ako sa chceš preň vzdelávať, ktoré ďalšie školy chceš ešte navštevovať? Myslíš, že sa k nemu hodíš? Už si v ňom nejak pracoval? Znáš niekoho od toho povolania? Je ti táto osoba príkladom, ktorý chceš nasledovať?

Váhaš dosiaľ medzi niekoľkými zamestnaniami? Medzi ktorými zamestnaniami nie si dosiaľ rozhodnutý? Prečo? Čo ťa tiahne k jednému a čo k druhému? Čím si chcel byť, keď si bol malý? Prečo? Ako sa tvoje pranie neskoršie menilo a prečo?

Ako sa k voľbe tvojho povolania stavajú rodičia?

Dotazník Z.

Tu sú vymenované rôzne zamestnania. Na linku, ktorá je pred každým z nich, napíš číslo, ktoré má označovať, ako sa ti ľúbi dotyčné zamestnanie a ako rád by si robil takú prácu.

Napíš 1, ak by si mohol mať veľkú záľubu v dotyčnom zamestnaní,

napíš 2, ak by sa ti dotyčné zamestnanie dosť ľúbilo,

napíš 3, ak ti je dotyčné zamestnanie celkom ľahostajné, tedy ani zvlášť milé, ani neprijemné,

napíš 4, ak by si takú prácu robil dosť nerád,

napíš 5, ak by ti taká práca bola protivná,

napíš 0, ak o tom zamestnaní nič nevieš.

Neber v úvahu spoločenské rozdiely, alebo, že je ti niektoré povolanie ťažko prístupné, že nemáš k tomu peniaze a vzdelanie, alebo že ho rodičia neprajú. Ber v úvahu len, či by si mohol mať príslušné zamestnanie rád alebo nie. Tiež sa nepýtame, či by si si prial v ňom sotrvávať a vybrať si ho za životný cieľ. Ide len o to, či by sa ti také zamestnanie ľúbilo. Predpokladaj, že máš schopnosti ku každému tomu zamestnaniu.

U každého zamestnania musíš napísať jedno číslo. Nevynechaj žiadne zamestnanie.

1..... Advokát.	23..... Dirigent orchestru.	45..... Inkasista.
2..... Architekt.	24..... Dozorca nad pracu- júcimi.	46..... Inštalatér plyno- a vodovodov.
3..... Artist v cirkuse.	.	.
.	.	.
.	.	.
107..... Pokrývač.	156..... Spisovateľ.	205..... Zlatník.
108..... Politik.	157..... Stavebný inžinier.	206..... Zpravodajca novín.
109..... Pisárka na stroji.	158..... Staviteľ.	207..... Zubný technik.
110..... Pokladnička v ob- chode.	159..... Stenotypistka.	208..... Zverolekár.
111..... Pokladník.	160..... Stolár.	209..... Zvonár.
112..... Pokojská.	161..... Strážnik (policajný).	210..... Železničiar.
	162..... Strážnik (finančný).	211..... Žurnalista.

Dotazník I.

Tu sú vymenované rôzne predmety a činnosti. Na čiarku, ktorá je pred tým, napíš číslo (buďto 1, alebo 2, alebo 3, alebo 4, alebo 5, alebo 0), ktoré má označovať, ako rád máš tú vec alebo činnosť.

Napíš 1, ak ju máš veľmi rád.

Napíš 2, ak ju máš dosť rád.

Napíš 3, ak ju nemáš ani rád ani nerád.

Napíš 4, ak ju máš dosť nerád.

Napíš 5, ak ti je veľmi protivná.

Napíš 0, ak to neznáš a si to neskúsil.

1..... Počty.	42..... Chodiť na prednášky.
2..... Mluvnica.	43..... Riešiť hádanky, križovky atď.
3..... Zemepis.	44..... Počúvať vážnu hudbu (skladby Sme- tanove, Dvořákové, Beethovenove, Mozartove atď.).
4..... Dejepis.	45..... Počúvať jazz-band a ľahkú hudbu vôbec (chansony, tanečné kúsky).
5..... Fyzika.	46..... Dávať sa na umelecké obrazy.
6..... Občianska nauka.	.
7..... Obchodné predmety (účtovníctvo, tovaroznalstvo, kalkulácia atp.).	.
8..... Tesnopis.	.
9..... Učiť sa cudzím jazykom.	85..... Stýkať sa s veselými ľuďmi.
10..... Počítat' z pamäti.	86..... Stýkať sa s vážnymi ľuďmi.
11..... Rysovanie.	87..... Hodne hovoriť.
12..... Krasopis.	88..... Málo hovoriť.
13..... Kreslenie tužkou.	89..... Počúvať hovory druhých.
14..... Maľovanie farbami.	90..... Hovoriť o vážnych veciach.
15..... Modelovanie.	91..... Hodne vesele sa zabávať.
16..... Učiť sa hudbe.	92..... Byť stále s ľuďmi.
17..... Spievať.	93..... Byť radšie sám.
.	94..... Zabávať sa v skupine s ostatnými kamarátmi.
.	95..... Robiť vodu.
34..... Pestovať športy, ktoré vyžadujú by- strosť a telesnej zručnosti.	96..... Zabávať sa len s jedným kamarátom.
35..... Čítať noviny.	97..... Navštevovať ľudí.
36..... Čítať cestopisy.	98..... Byť sdielnym.
37..... Čítať básne.	99..... Pozorovať rôznych ľudí.
38..... Čítať romány.	100..... Byť doma v rodine.
39..... Čítať detektívky.	101..... Organizovať rôzne združenia a spolky.
40..... Čítať poučné knihy.	
41..... Uvažovať o rôznych otázkach.	

136.....	Kupovať.	144.....	Robiť niečo úplne nového.
137.....	Šporiť peniaze.	145.....	Jesť.
138.....	Púšťať sa do rôznych dobrodružstiev.	146.....	Piť alkoholické nápoje.
139.....	Cestovanie.	147.....	Hodne spať.
140.....	Často meniť kamarátov.	148.....	Mäsitá strava.
141.....	Často meniť svoje záľuby.	149.....	Rastlinná strava (zelenina, múčne jedlá atď.).
142.....	Robiť rôzne plány do budúcnosti.	150.....	Sladkosti, cukrovinky.
143.....	Zaoberať sa fantastickými predstavami.		

Jak patrno, vyplňuje tyto dotazníky sám klient, čiastočne i z dôvodů hospodárnosti. Lze tím ušetriť mnoho priímých dotazů v rozhovoru a času takto ušetreného lze užiti na podstatnější a méně šablonovité věci; mimo to máme trvalý a přehledný písemný záznam, jakožto pevné a kontrolovatelné východisko k psychologické analýze. Ovšem že psychologické resumé v rubrice „směr zájmů a vztah k povolání“ nemůže se zakládati pouze na těchto dotaznících. Vyzařuje do něho i řada jiných pozorování a analys, na př. na základě materiálu grafologického.

Těmito konkrétními příklady jsme si připravili půdu k několika poznámkám o zásadách psychologického poznávání osoby pro účely vedení při volbě povolání. Jest především zřejmo, že se nemůže omezit pouze na experimentální metody, nýbrž musí využít všech pramenů a všeho materiálu, které jsou s to zdokonalit obraz o dané osobnosti. Metodologická jednostrannost v psychodiagnostice se obyčejně brzy vymstí, neboť určité metody obyčejně přiměřeně sondují zas jen určité oblasti. Psychoagnostika na základě výkonů (ať již spontánních nebo testových) jest v přirozené afinitě k určitým oblastem „schopnosti“. Psychodiagnostika na základě výrazů (studium mimiky, písma atd.) jest opět v afinitě k určitým oblastem, totiž hlavně rysům povahovým. Psychodiagnostika na základě plánovitého rozhovoru a z něho odvozených metod dotazníkových jest opět ve vztahu k té stránce osobnosti, jíž tato souvisí vědomě s ostatním světem a životem: ke sféře zájmů, plánů, vzpomínek, zážitků. Speciální metodika psychoanalytická (rozbor snů, asociační experiment atd.) jest opět v nejužším vztahu k těmto souvislostem, pokud jsou podvědomé. Psychodiagnostika na základě trvalých znaků tělesných (stavba obličeje atd.) jest opět v souvislosti k hloubkovým psychofysickým činitelům konstitučním.

Tedy přiměřenost všestranného poznání osobnosti (za jinak stejných podmínek) vzrůstá kombinací různých psychologických metod. Při tom ovšem užší volba může se velmi lišiti nejen od případu k případu, nýbrž i od psychologa k psychologu, neboť schopnost pracovat určitou metodou jest namnoze věcí osobních „idiosynkasií“. Pro jednoho může býti grafologie *via regia*, zatím co druhý zůstane zcela slepý pro sseďlinu výrazových gest v písmu, ale se zvýšenou citlivostí reaguje na př. na aktuální výraz *hybný* nebo *akustický*.

V tom smyslu lze do jisté míry mluvit o principu irelevance materiálu, na základě něhož se psychodiagnostické závěry provádějí. To ostatně vyplývá i z našich vývodů na str. 334 až 336 a čteme-li tam uvedená schemata, obr. 4b a obr. 5, „pozpátku“, pochopíme i základní princip, na němž jest a musí býti správně chápána psychodiagnostika založena, totiž princip nejednoznačnosti materiálu. Šlo-li nám tam o uvědomění si, po jakých a jak různých cestách se od určitých duševních vlastností můžeme dostat k určitým výkonům a projevům, jde nám nyní o úkol opačný: po jakých cestách lze se dostat od určitých výkonů a projevů k postižení určitých duševních vlastností. (Neboť od určitých výkonů a projevů přirozeně vychází každá psychoagnostika, duševní vlastnosti nepoznáváme bezprostředně, nýbrž prostřednictvím určitých jejích projevů nebo symptomů.*) Princip nejednoznač-

*) Hlubší problematiky takového tvrzení, jak vyplývá na př. z vývodů Schellerových, se zde ovšem nemůžeme dotýkati.

nosti východiska dává základní směr odpovědi na onu otázku. Můžeme ho formulovati takto:

Určité datum nebo vnější aspekt (výrazový rys, výkon atd.), který jest východiskem k poznání osobnosti, může být ve většině případů (ne-li vždycky), někdy ovšem více, jindy méně, určen různými duševními vlastnostmi a činiteli. Psychologické jednoznačnosti nabývá takové datum teprve souvislostí s jinými daty.

Zde příklad z oblasti výrazových znaků grafických, kde byl po prvé s plným uvědoměním a důsledností tento princip uplatněn (*Klagesem*). K sesílení přítlaku v písmě, jak se jeví hlavně v šíři stínových tahů, může (nehledě k činitelům mechanickým) přispívati celá řada nejrůznějších faktorů a vlastností duševních, na př. vášnivost, prudkost, impulsivnost, bojovnost, krutost, tvrdost, hučivost, určitost, realismus, kritičnost, panovačnost, snaha po sebeuplatnění, snaživost, podnikavost, odvážnost, energie vůle, rozhodnost, vytrvalost, odolnost, sebevláda, houževnatost atd. Který z těchto faktorů jest rozhodující v daném individuálním případě, lze určit teprve z konstelace přítlaku s ostatními grafickými znaky výrazovými. Tak na př. pravděpodobnost diagnózy na energii vůle vzrůstá konstelací hlavně těchto výrazových znaků: přítlak, úhlovitost, těsnost, kolmost, levosměrnost a hlavně pravidelnost písma. Ale konstelace samotných vnějších symptomů nestačí, jest nutna ještě kongruence s ostatními rysy a faktory osobnosti. Teprve místem určitého symptomu nejen v celkovém obraze vnějším, nýbrž i vnitřním jest vskutku zachycena určitá psychická skutečnost.

Úkolem tedy není vydefinovati jednu duševní vlastnost z konstelace několika určitých symptomů. Nýbrž problémem jest toto: 1. Vyvážit a zhodnotit všechny symptomy a projevy dané osobnosti navzájem. 2. Vyvážit a správně postihnout vztahy mezi všemi duševními vlastnostmi, faktory a projevy dané osobnosti. 3. Vyvážit a správně koordinovat oba tyto obory. Psychodiagnostika určité osobnosti jest od počátku pohybováním se ve všech těchto třech dimensích a současným koordinováním všech těchto dimensí, které není možné jinak než za předpokladu bohatých předběžných zkušeností a poznatků psychologických. (Při tom k vnějším datům a symptomům patří ovšem i vnější prostředí, v němž osoba vyrůstala a její životní osudy.)

Nemohu zde blíže popisovat, jak tyto zásady souvisí s moderním pojetím lidské osobnosti a jak starší psychodiagnostické pokusy troskotaly právě na chybném pojetí lidské osobnosti. Typickým příkladem by zde mohla býti *Gallova* frenologie a starší fysiognomika, jejichž s absurdností hraničící pochybenost spočívala m. j. na sysifovském počínání, určitým vnějších znakům jednoznačně přiřadit určité atomisticky pojaté duševní vlastnosti a mohutnosti. To by předpokládalo, že lidská osobnost jest vystavěna z jednotlivých psychofysických elementů na sobě nezávislých, neboť jen za té podmínky bychom pak mohli z fyzického pólu určitého elementu souditi na jeho pól psychický. Dnešní názor na výstavbu lidské osobnosti jest ovšem zcela jiný; ať již v bližším propracování jakýkoliv a jakkoliv odlišný (od jednotného a přiměřeného názoru jsme ještě daleko), tolik jest jisto, že plný význam jakéhokoliv, ať psychického nebo fyzického momentu a aspektu osobního jest dán teprve jeho místem v personálním a organickém celku. Jest zajisté patrné, že nutnost onoho diagnostického postupu současně v třech dimensích jest prostě důsledkem tohoto principu a v tom smyslu proto budu mluvit o organické psychodiagnostice. Ovšem i podrobnější problémy moderní psychodiagnostiky mohou býti řešeny pouze v souvislosti právě s nejpodstatnějšími problémy výstavby lidské osobnosti, na př. problémem psychofysickým. Proto jest pochopitelné, že v úzkém rámci této stati nemůžeme jíti do hloubky a nezbyvá, leč vypočítati nyní stručně hlavní cesty, jimiž se v praxi ubírá poznávání osobnosti při práci poradnické a spokojiti se několika komentujícími poznámkami.

Možno odlišiti metody komplexní od metod diagnosticky specifikovaných.

Prvé jsou prostě pokračováním těch způsobů poznávání lidí, kterých používá i běžný život; odtud vedou ponenáhle přechody k uvědomělým metodám speciálním.

Rozhovor bude a zůstane vždy východiskem. Zde přirozeně se upírá pozornost především k obsahové stránce duševního života a to jednak vědomé (zážitky, vzpomínky, vědomá přání, cíle, zájmy, prostředí, sebecenění), odkudž možno ovšem pronikati i k vrstvám podvědomým. Význam rozhovoru souvisí především s těmi moderními snahami, které se shrnují názvem „rozumějící psychologie“ (Verstehende Psychologie) a v nichž jest nesporně mnoho cenného pro vedení při volbě povolání. Do rozhovoru možno a nutno rovněž vnést určitou metodu, a vyvinout ho na stupeň dokonalosti, která zaručuje bohatou žej poznatků. Umění tázati se anebo ještě větší umění dostati žádoucí projevy bez otázek zasluhuje, aby bylo pěstěno v rámci psychodiagnostiky systematicky. V evropské psychotechnické praxi nejsme v tomto ohledu na stupni uvědomění a metodické dokonalosti jako na př. v Americe, kde se badatelé zabývají metodologií rozhovoru po různých stránkách, na př. otázkou spolehlivosti úsudků, které jsou učiněny na základě rozhovoru (Hollingworth a j.), a kde existují dokonce již speciální pomůcky pro rozhovor (Leahy, Achilles, Bingham), i když s našich evropských hledisek namnoze povrchní. Přirozeně ovšem že materiálem, který rozhovor skýtá, není pouze obsah mluveného, nýbrž i průvodní zjevy chování (mimika, pantomimika, modulace hlasu a jiné výrazové změny). Primitivně zůstávají jakožto intuitivně zachycená ssedlina v třásni vědomí („subjektivní dojmy“), ale ovšem odtud lze pokročiti k zcela záměrným mimickým a j. výrazovým studiím, jimž dává vhodně kormidlovaný rozhovor příslušný podnětový základ. Byly činěny též na př. pokusy dáti rozhovoru určitý směr a plán tím, že experimentátor má úkol na základě rozhovoru zodpověděti určité schema duševních vlastností. Jest tedy nucen řídit rozhovor do těch oblastí, které by mu skytly materiál k tomu. Ovšem taková schematičnost, která pro některé druhy případů může býti velmi prospěšná, musí u jiných naopak býti nahrazena postupem naprosto individuálním. Za velmi dobré východisko a vodítko rozhovoru považují i rukopis. Jeho předběžná grafologická analýsa může postaviti řadu problémů, k jejich řešení možno se pak přibližovati rozhovorem. Obě metody se výborně doplňují proto, že grafologická analýsa není s to odkrýti historické základy osobnosti (vliv prostředí, zážitků a vědomé aktivity duševní na utváření osobnosti), což jest naopak velmi dobře možné rozhovorem. Jest též samozřejmé, že od prostého rozhovoru možno přejíti i k speciálnějším metodám psychoanalytickým a vůbec do oblastí, kde psychodiagnostika souvisí s psychopathologií, hlavně ovšem pokud jsou psychopathologické symptomy produktem „srozumitelných souvislostí“ ve smyslu *Jaspersově*.

Metody dotazníkové nejsou leč systemisovanými rozhovory, převedenými v písemnou formu. Dotazníky mohou býti buďto povšechné, nebo se omezují na určitou třídu duševních a vůbec osobních jevů. Klasickým příkladem povšechného dotazníku jest dotazník prvního poradce při volbě povolání, *Parsonse*. Pro něho byl dotazník ústřední a vlastně jedinou metodou. Chtěl jím hlavně vyprovokovati sebezpyt klientův a poradce zde byl činný spíše jen jako nástroj kontroly. Dotazník se skládá mimo úvodu ze dvou velmi obsáhlých řad otázek a bodů, z nichž uvádím k ilustraci aspoň některé:

21. Kolik času jste ztratil v posledních pěti letech nemocemi?
22. Síla: jaké zkoušky síly jste podstoupil Uveďte fakta
23. jakou těžkou práci jste kdy konal s pokud možno
24. jak těžká břemena jste zvedal přesnými daty.
26. Odvaha: jak jste jednal v nebezpečí, při velké bolesti, nezdaru, ztrátě.
27. Srovnajte se co do síly, vytrvalosti a odvahy s jinými lidmi svého věku, a s nejlepšími příklady o nichž víte.

32. Studoval jste fyziologii a hygienu?
33. Zvyky v kouření.
44. Oblíbené knihy.
45. Oblíbení autoři.
50. Jaké jste prodělal kursy a kdy?
61. Jakými prostředky doufáte dosáhnouti postupu?
63. Jak utrácíte peníze?
64. Nejzajímavější a nejpozoruhodnější věci ve vašem životě?
66. Oblíbené zábavy.
67. Jak trávíte večery?
70. Jakou rubriku v novinách prohlížíte nejdříve?
74. Za jakých příležitostí jste vynaložil největší úsilí?
75. Pro jaké účely?
77. Kdybyste mohl cestovati podle svého přání, které krajiny byste navštívil nejdříve?
90. Přátelé.
111. S jakým druhem lidí se nejraději stýkáte?

V druhé části tohoto dotazníku jest uvedeno několik set různých vlastností a bodů, na něž má uchazeč upřítí sebezpytovací pozornost. Má se pozorovati v zrcadle, poslouchati svůj hlas, dotazovati se přátel, rodičů atd. na jejich mínění o jeho osobě, srovnávati se v každém ohledu s osobami, jichž si váží. Zde několik z těchto bodů:

Držení těla, sedění, stání.

Jsou pohyby jemné, půvabné, rázné nebo naopak?

Stojíte zpříma nebo sraženě?

Sedíte rovně, s vypjatým hrudníkem anebo si nedbale hovíte v židli?

Pohyby rychlé nebo pomalé, graciezní, přebytečné nebo naopak.

Úsměv častý, řídký, nepřítomný, přerušovaný nebo ustavičný, přirozený nebo nucený, přátelský nebo domyšlivý, srdečný nebo potouchlý.

Smějete se přirozeně, snadno a cítíte smích v srdci nebo jest vaše tvář bezvýrazná, nebo zamračená, nebo nepřístupná.

Konverzace. — Dáváte se snadno do hovoru s neznámými lidmi? Snažíte se vyhledati takový předmět rozhovoru, který mají rádi a učiniti jím konverzaci příjemnou anebo očekáváte, že budou poslouchati věci, které zajímají vás? Mluvíte většinou o sobě, své práci, svých myšlenkách anebo většinou o veřejných záležitostech, nebo o počasí, běžných skandálech, vražedných pokusech atd.

Mysl a smysly, schopnost soustředění se, schopnost pozorovací, paměť, rozum, fantazie, vynalézavost, bohatství myšlenek, vnímavost, rychlost nebo těžkopádnost, analytická schopnost.

Schopnosti zvlášť vyvinuté.

Schopnosti zvlášť chybějící.

Pak následuje celá řada povahových vlastností, uspořádaných do polárních dvojic a subjekt má označiti ty, které jsou pro jeho povahu příznačné. K tomu jest opět komentář, jímž se má docíliti větší spolehlivost sebeposouzení. Zde několik dvojic z mnoha desítek:

Svědomitý	nesvědomitý
Pracovitý	líný
Vytrvalý	měníci se
Energický	pracující pod malým tlakem
Nadšený	bez nadšení
Systematický	nesystematický
Plánující a pracující podle uvážených pravidel	pracující tápavě a rutinově
Snažící se pochopiti odlišné mínění	dogmaticčnost
Praktičnost	nepraktičnost
Vidění věcí v pravém světle	zasněnost, podléhání ilusím
Mírnost	krutost
Srdečnost	chladnost
Uctivost	neuctivost
Sobeckost	nesobeckost
Hovornost	mlčelivost
Optimism	pesimism atd.

V novější době, po uzavření období, které kladlo hlavní důraz na experimentální testování výkonů, se psychologická služba při volbě povolání opět dosti silně vrací ke klasickým metodám dotazníkovým. Nechybí pokusy o povšechně zaokrouhlené dotazníky, sestavené tak, aby z nich bylo možno si utvořit první celkový náčrt osobnosti klientovy (na př. dotazník *Bogenůr*).

Proti těmto povšechným dotazníkům snaží se dotazníky specialisované nejen zachytiti pouze určitou oblast, nýbrž učiniti tak i s větší metodologickou i poznatkovou výzbrojí. Značná část toho, co figuruje, hlavně v Americe, jako „testy“ povahových a citových vlastností, jsou prostě takové speciální dotazníky. Přirozeně, že se jimi dají sondovat všechny aspekty duševního života. Máme dnes dotazníky založené na Jungově typologii a sloužící tedy hlavně k zjišťování typů extraverse a introverse, máme dotazníky založené na typologii *Kretschmerově* (zjišťování cyklo- a schizothymního habitu), máme dotazník individuálně psychologický ve smyslu *Adlerově* atd. Námí uvedený dotazník *I* může býti příkladem jednostranně vymezeného dotazníku, v tomto případě na oblast „zájmů“. Jest ovšem pochopitelno ze založení amerického ducha, že američtí psychologové vynakládají veliké (a často ztroskotávající) úsilí na matematicko-statistické zpracování takových dotazníků, tak aby nakonec mohli určité duševní vlastnosti a faktory kvantitativně zachytit. Někdy způsobem, který leží nasnadě a může míti určité oprávnění. Na př. ve *Woodworth-Cady* testu „emocionální instability“ se jednotlivé otázky týkají určitých symptomů určitých druhů psychopatie a možno ovšem v jistém smyslu právem vyjádřiti míru emocionální instability počtem kladně zodpovězených relevantních otázek, neboť tato míra vlastně reprezentuje větší či menší obtíženost symptomu. Ale Američané ovšem podrobně dotazníky i daleko složitějším kalkulům. Tak na př. u dotazníků interesů se podle všech známých a Američany detailně vypracovaných pravidel zjišťuje diagnostická validita jednotlivých otázek. Úkolem dotazníku jest na př. diferencovat lidi podle toho, zdali jsou ve své duševní aktivitě orientováni buďto sociálně (zájem a schopnost zacházeti s lidmi) nebo mechanicky (zájem a schopnost zacházeti s neživými věcmi a mechanismy) a za tím účelem se empiricky vypracovávají „scorovací klíče“. Též se vypracovávají scorovací klíče i pro jednotlivá povolání, při čemž se postupuje na př. tak, že representantům určitého povolání se dá takový dotazník zodpověděti a statistickými metodami se zjistí pro ono povolání zvlášť charakteristické směry interesů, tedy obdrží se jakýsi průřez interesů, typický pro lidi v onom povolání, odkudž pak se statisticky a matematicky tuneluje přechod k možnosti, použít této typiky za účely diagnostickými, při volbě povolání. O praktické hodnotě těchto badání nelze se definitivně vysloviti proto, že práce zde jest ještě v proudu. Nynější stav může býti nejlépe charakterisován výsledky nejhodnějších badatelů *Cowdery* a *Stronga*, které dosvědčují, že lze sestaviti klíče interesů, jimiž lze rozdiferencovati s přijatelnou a prakticky významnou ostroší některá povolání od druhých v rámci určitého užšího výběru (na př. lékaře v 71% případů co do interesů odlišiti od právníků a inženýrů, právníky v 60,8% od inženýrů a lékařů). Ale právě tyto výzkumy velmi opravňují pochybu, zda lze odlišiti co do interesů určité povolání od blíže nevybraného vzorku ostatních lidí. Jest to pravděpodobné nanejvýš jen pro některá zvlášť vyhraněná zaměstnání, ale pro gros povolání jest zde podle dosavadních výsledků pravděpodobnost malá. Tyto metody mohou míti tedy význam jen pro některé úkoly rámcového poradnictví, ale celkový dosavadní nezdar americké snahy matematicky vyjádřiti směry interesů pomocí určitých striktních „scorovacích klíčů“ plně potvrzují námí dříve uvedené zásady o nejednoznačnosti symptomů. Vidím tedy, celkově vzato, v těchto různých dotaznicích cennou pomůcku hlavně tehdy, použijeme-li jich ve smyslu organické psychodiagnostiky jakožto materiálu, který nabývá významu teprve individuální psychologickou interpretací, dějící se ve vztahu k ostatním projevům jednotlivé osobnosti.

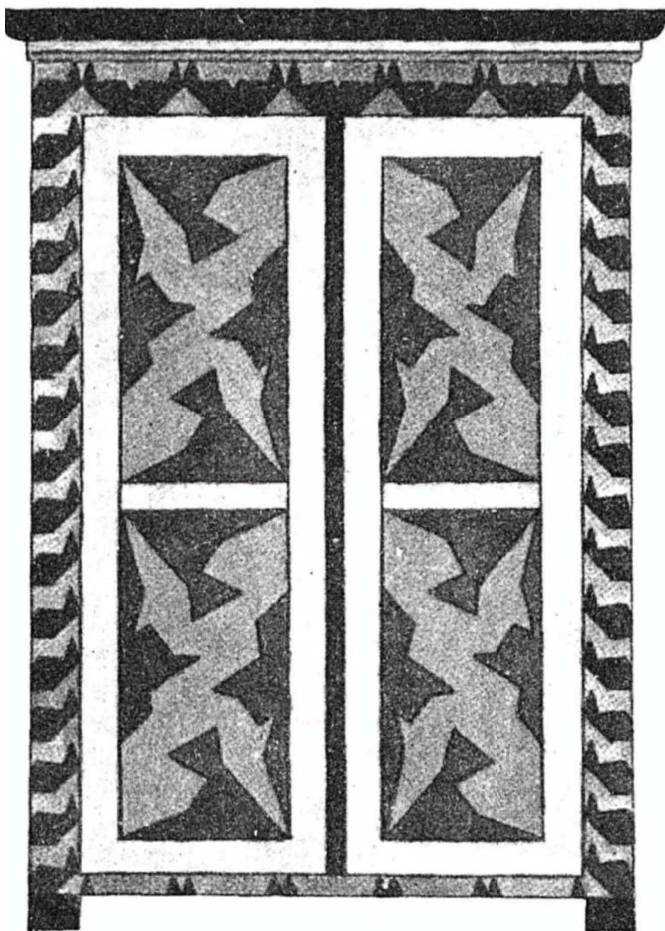

V souvislosti s metodami dotazníkovými nutno se zmíniti i o významu dotazníků, jež poradny často zasílají na školy, v předpokladu, že učitel na základě svého několikaletého styku s dětmi může o nich sdělit důležité psychologické poznatky, jichž by poradce mohl dobře použít při vedení volby. Tato metoda jest ve velkém měřítku zavedená na př. v Německu, kde posudek učitelův jest namnoze jediným psychologickým podkladem při provádění porady, vedle ostatních „dojmů“ poradcových. Každého roku zde putují tisíce dotazníků na školy a tisíce více méně stručných odpovědí ze školy do poraden, o každém v úvahu padajícím dítěti. O tomto podnikání se nedá přirozeně říci všeobecně kladný nebo všeobecně záporný soud. V Německu, kde o tom mají největší zkušenosti, projevil na př. odborník zajisté povoláný, totiž *prof. Poppelreuter*, svůj názor slovy: „Pokud vidím, byly, bohužel, téměř všude zavedeny školské dotazníky. Považuji tuto celou dotazníkovou metodu předběžně za nanejvýš zbytečnou věc, při níž námaha a výdaje s ní spojené nejsou v nikterak přiměřeném poměru k výsledku.“ Uvážíme-li, že dítě ve školním prostředí skýtá značně jiný obraz než v přirozeném prostředí, a že učitel není většinou tak psychologicky vzdělán, aby dovedl z jednostranně školské facety dětské bytosti rekonstruovat tuto bytost jako celek, neřku-li ji jemněji analysovat, dále že mimo to často chybí i potřebný zájem a čas (nehledě k tomu, že učitelovým úkolem vskutku není dělati ve škole psychologické studie), jest zde rozhodně na místě spíše pesimism než optimism. Ukazuje se většinou, že údaje učitelů jsou příliš stručné, jednoslabičné, nedávají konkrétnější i plastičtější obraz, nýbrž úločky, kterých nelze použít ani pro nejhrubší úkoly rámcového poradnictví, o jemnějších a prohloubenějších úkolech psychologické koordinace, jak jsme je naznačili na str. 335, ovšem ani nemluvě. Zkušenosti ukazují, že průměrný učitel nedovede proniknouti právě k těm hlubším povahovým rysům, jež by právě poradna ráda znala, zatím co poměrně ještě nejlépe dovede to, co dovede nejlépe i průměrná poradna, na př. odhad rozumových vloh. Při dnešním hromadném provozu jest to pochopitelné, a z povahy dnešní naší školy jest i pochopitelné, že učitel se nejlépe ještě daří určit duševní vlohy zase pro školu, na př. pro přestup z obecné na střední, neboť postřehnutí zájmu o učení, školské píle a snaživosti jsou věci, které mu leží poměrně nejbliže. Ale chtít od něho nějaké charakteristiky, na př. pracovních typů jak jsou významné pro volbu určitých praktických povolání, by mohlo mít smyslu teprve při velmi energickém uplatnění zásad školy pracovní a individualisovaně postupující. Koeficienty spolehlivosti učitelských posudků duševních vlastností (*Kelley* a j.) nejsou nijak povzbuzující. Také ovšem jest zcela povrchním důvodem pro školské posudky to, že učitel zná děti dobře, poněvadž dlouho. Výzkumy o vlivu délky známosti na kvalitu psychologického úsudku učitelova (*Knight* a j.) ukazují, že dlouhá známost naopak snižuje tuto spolehlivost! Že jednotliví učitelé jsou vyjmuti z tohoto celkového skepticismu, vynikne zvláště tehdy, jestliže dotazníky nahradíme přímým rozhovorem mezi učitelem a psychologem, který může být daleko plodnější.

Pokud se tedy týče příspěvků, jež škola může poskytnouti k poznání mladých lidí za účely poradnickými, zůstává stále ještě poměrně nejceňnějším školské vysvědčení, vezmeme-li ho s určitých hledisek, kriticky a ve smyslu organické psychodiagnostiky. Větší význam na př. než průřez školských výkonů, jak jest zachycen v jednom vysvědčení, může míti podélný řez, jak vyplývá z celkového chronologického školského kurikula.

Tím však jsme se ocitli již u diagnostiky na základě výkonů. Pro zjištění duševních schopností v užším slova smyslu jest ovšem výkon instancí nejpodstatnější. Pro posouzení schopností a nadání jest nejpádňejším argumentem výkon, o nadání, řekněme umělcově, nakonec vždy rozhoduje dílo, které provedl. Ovšem diagnosa zde znamená více, znamená prognosu. Chceme z určitých, namnoze ještě nepodstatných a provisorních výkonů souditi na možnost

Obr. 7. Výkres, jakožto materiál k psychologické analýze. (Dle Bogeny.)

Možno z ní za jistých metodologických předpokladů souditi na intelektuelní schopnosti (*Goudenough*), možno z ní dělati do jisté míry charakterologické analýsy jako z písma, neboť i kresba má výrazové složky, a možno konečně postupovati komplexně, jak činí na př. *Bogen*. Zde příklad jeho postupu,*) totiž jeho zhodnocení výkresu (obr. 7).

Předmět: skříň.

Individuelně-historické momenty. Dobrovolná domácí práce ze silného kreslířského sklonu. O motivu volby předmětu nedovede dáti bližší informace... O kompoziční myšlence (konstruktivní, zrcadlově-souměrné rozčlenění prostoru) rovněž nedovede ničeho pověděti. Jest označována za zcela vlastní vynález. Jest zde snaha po vědomém uměleckém utváření...

Obsahové nadání. Konstruktivní fantazie. Statické rozčlenění prostoru. Ostatní předložené výkresy téže dokonalosti v nejrůznějších manýrách mají týž ráz. Vývojový stupeň kreslířské abstrakce velmi vysoký.

Motilita. V tomto obraze převážně uplatnění detailní práce. Ostatní obrazy prozrazují i kreslířskou zručnost velké muskulatury, ač ne v téže míře. Linie: převážně pomalá, jasně propracovaná, uvážená, rovnoměrná, klidná.

Formálně-esteticky. Předmětná přiměřenost ve velkém stupni. V jistém smyslu bezvýznamný předmět, skříň, stává se zde základem vyslovené matematické kompoziční myšlenky. Celkové vedení při nejjednodušších prostředcích jest chladné a jasné jako matematika a připomíná závaznost matematických myšlenkových pochodů. Matematicky přesné jest i umístění zobrazeného předmětu na ploše kreslicího papíru. Každý vnější roh skříně jest na milimetr stejně vzdálen od rohů listu. Barevný soulad jest nezvykle studený ve svém zá-

*) Viz *Psychologische Grundlegung der praktischen Berufsberatung*, str. 245 n.

kladným tónu. Při prvém pohledu muselo si oko pozorovatele zvykatí na tvrdé kontrasty. Pociťovalo je nejprve jakožto urážející, ale po nějakém čase si na ně zvyklo. Pak vznikl pocit zvláštního, ve své zvláštnosti pro původce příznačného. Jest to opsáno vlastnostmi: citově chladný, rozmyslný, počítající, aktivní, houževnatý. Estetický cit pro barvy není ještě dosti vyvinut. Mrtvé sepiové tóny, jimž měla připadati úloha mírnění, jsou nesouladné s barevným celkem, nepěkné a nevyplňují tuto úlohu. O světelných intenzitách barev pociťováno totéž jako o kvalitách. Světelná disharmonie jest mezi světlou a temnou modří lišty.

K celkovému dojmu. Základní pocit státnosti; porušen, ale nezničen rozervaností hlavního ornamentálního motivu, hraničící s bizarností. Těžisko výrazové vůle se nejeví. Předmět obrazu se svou kompoziční myšlenkou a radostí z exaktní práce stojí stejně silně v popředí tvoření.

Výklad obrazu: a) pracovní vlastnosti: tvořivost, originalita. Dobrá konstruktivní fantazie, tíhnoucí k abstrakci. Logičnost a geometričnost. Exaktní kreslíř. Více pro technicko-kreslířskou práci než pro samoučelnou uměleckou tvorbu. Pomalý pracovník zdůrazňující pečlivost. Usměrněnost na plošné umění;

b) povahové vlastnosti: Svědomitost, důslednost, aktivní houževnatost s pedantickým zabarvením. Rozumový člověk s malou citovou vřelostí, poměrně vyrovnaný. Skrytá a ovládaná vzdorovitost.

O vlastním testování experimentálním se zmíním zcela stručně právě proto, že jest dosud hlavním bodem psychologické služby v poradnictví, tedy poměrně známé a i na jiných místech této Encyklopedie bylo již zhodnoceno. Jest jisto, že nyní teprve vstupuje výzkum testových metod do období, které slibuje jejich prohloubenější užívání v poradenské praxi. Dobu hýření stovkami bezvýznamných také „testů“ možno dnes považovati za překonanou. Dnes se všeobecně uznává, že jeden dobrý test znamená více než sto špatných. Požadavky, které dlužno klásti na dobrý test, dobrý též pro praxi poradenskou, jsou velké a z nepřehledné masy toho, co se nabízí jakožto „test“, jest jen velmi málo těch, které jim obstojně vyhovují. Jest velmi lehké vymysleti si nějaký nový test. Ale jest nad míru obtížné vybudovati test, který by zasluhoval jména uvědomělé diagnostické metody. Proto také jest nadvýroba testů na jedné straně následkem primitivní a téměř hračkářské nezodpovědnosti těch, kdož vůbec nevidí problémy a na druhé straně následkem rozpaků těch, kdož vidí sice problémy, ale snaží se je překonati kvantitativním hromaděním místo cestou do hloubky. Složitou problematikou jsou zatíženy bez výjimky všechny dnes známé testy a proto jich může prospěšně užívati jen ten, kdo zná všechna zde skrytá úskalí a dovede je kompensovati kontrolou a interpretací testových výsledků pomocí jiných metod ve smyslu organické psychodiagnostiky. Skutečným mistrem v psychodiagnostice jest ovšem teprve ten, kdo i poměrně primitivních testovacích prostředků dovede využití přiměřeněji a s pronikavějším výtěžkem, než jiný metod poměrně lépe vybudovaných. Zde platí více než kde jinde, že i nejskvěleji vybudovaná psychologická metoda se má k nepovolané ruce jako perla k svini a na druhé straně fakt, že povolaná ruka zde svým dotykem dovede i sůl měnit ve zlato. Jinými slovy: máme zde opět prostě důkaz, že při schopnosti k organické psychodiagnostice se diagnostický materiál stává poměrně irelevantní, bez této schopnosti, t. j. při atomisticko-geometrickém myšlení i nejgeniálněji vybudovaná diagnostická metoda okamžitě ztrácí svůj smysl.

Formálně můžeme rozlišiti dvě skupiny testů: testy v užším slova smyslu psychotechnické a testy psychologické. Prvními rozumím testy a hlavně testové systémy, sestavené pro praktický výběr k určitému povolání. Nejznámější jsou testové soubory k výběru strojních zámečníků, šoférů, kancelářských úředníků atd. (viz stať prof. Šcrackého). Takové testové systémy se poměrně ještě nejsnadněji dají uplatňovati a vybudovati statistickou metodou. Z velkého počtu testů v předběžném experimentu se vyberou ty, které docilují nejvyšších koefi-

Pro grafologii ovšem platí ještě ve zvýšené míře princip organické psychodiagnostiky a jest tedy efektivní pouze za předpokladu prohloubených a širokých duševních zkušeností. Běžná grafologie fixních značek vůbec nepadá v úvahu, nýbrž pouze metoda, která vychází z *Klagesových* a *Mayerových* základů a snaží se je dále fundovati a doplniti, na př. zvýšenou pozorností k technickým předpokladům psacího výkonu (*Saudek*) atd., ale ovšem hlavně která ustavičně si zachovává živou souvislost s obecnou naukou o výrazu, která jest a musí zůstati pro grafologii základem, z něhož ve smyslu *Milloré* musí vyvozovati svá „axiomata media“ a v nichž jest kořen evidence jejích zákonů a jejího postupu. (V tom smyslu jsou základem současné grafologie tři zákony: *Pideritův* zákon výrazového pohybu, vypovídající, že každá vnitřní duševní činnost, pokud není křížena protichůdnými silami, jest provázena tělesným pohybem jí analogním, dále *Lippsovův* zákon o osobním citu pro prostor a konečně *Klagesův* zákon o významu podvědomého očekávání výsledku pohybu na jeho utváření.) Grafologie sama ovšem nemůže poradnictví stačit, nutnost kombinace s jinými metodami jest dána určitými přirozenými mezemi grafologie. Prvá hranice vyplývá z faktu, že forma písma nabývá teprve tehdy plně osobního výrazu, když se psací výkon stává v podstatě podvědomým. Proto grafologie bude zvláště účinnou tam, kde jde o vzdělanější klienty (studentstvo atd.), kdežto čím méně intimní jest vztah subjektu k psaní (značná část 14letých z měšťanek), tím omezenější bude její význam. A též nesmíme zapomínati, že grafologie může spolehlivě diagnostikovati pouze oblast podvědomě duševních základů osobnosti, kdežto problém utváření vědomého já může pro ni býti jen předmětem více méně labilních kombinací. Zde jest opět místo, kde se v rámci poradnictví grafologie musí doplňovati metodami dotazníkovými a „rozumějící“, po obsazích pátrající psychologíi.

Od diagnostiky z výrazových pohybů vede cesta přes fysiognomiku k diagnostice na základě formy těla a odtud ke studiu lidské konstituce vůbec. Zde jsme u otázek pro budoucí psychodiagnostiku rozhodně nejživějších, ovšem příliš ještě vědecky rozpracovaných, než aby mohla na nich spočívati dnešní psychodiagnostická práce v poradnictví. Ačkoliv jde zde o jeden z nejnadějnějších směrů moderního výzkumu, nedostali jsme se zde dále než k hrubému ohraničení několika celkových typů, které nad to se v čistém vyhranění v praxi nevyskytují tak zřídka. Šablonovitá klasifikace lidí na schizotypní a cyklotypní, nebo na integrující a desintegrující nemůže nás v praxi dovésti daleko a proto sem spadající diagnostické možnosti mohou dnes míti význam jen v rámci organického spojení diagnostických metod, jak jsme o něm mluvili. Totéž platí o diagnostických možnostech, které vyrostly na půdě psychoanalýsy, individuální psychologie a experimentální psychologie v klasickém slova smyslu a jiných speciálních psychologických směrů (asociační experiment, *Rohrschach*, *Wymannův* asociační test interesů, *Jaenschova* typologie na základě percepčních experimentů, psychogalvanický reflex, zkoumání snů atd.). To všechno jsou možnosti, které mají své místo v individuálně postupujícím poradnictví, které prostě pro každý případ i v diagnostickém sektoru použije těch speciálních metod, jež jsou místné. Speciální směry výzkumů zde denně přinášejí nové a nové psychodiagnostické možnosti, a to způsobem, který jest nejsprávnější. Totiž způsobem, který není křečovitě nastražen na otázku „jak zjistit tu neb onu duševní vlastnost“, nýbrž který jest nastražen prostě na výzkum určitých psychologických a charakterologických zákonitostí, typů, problémů výstavby lidské osobnosti vůbec. Z těchto výzkumů se odvozují metody psychognostické tak přirozeně jako větve z kmene. Nevěřím v „krisi psychologie“, nýbrž naopak vidím, že moderní psychologie počíná téci proudem tak širokým jako sám život a stává se v tom smyslu více než vědou: stává se součástí životní moudrosti. To jest mi nejlepší zárukou i jejích cenných a mnohostranných služeb, které již dnes může poskytnouti při volbě povolání.

cientů validity vzhledem ke kritériu zdatnosti v povolání, při současně pokud možno nejmenších interkorelacích. Ale tyto systémy, které mohou poskytnouti velmi dobré služby při psychotechnickém výběru, mohou se jen zčásti uplatnit v poradnictví. Proč, jest zajisté jasno z předchozích vývodů. Psychologická služba v poradnictví nedá se řešit tím způsobem, že by se subjekt podrobil x výběrným zkouškám pro x povolání (jest mnoho lidí, kteří si to tak představují), až se konečně najde to, kde projde s úspěchem jako myš, která po tápavém vyzkoušení deseti nevhodných konečně najde přiměřeně velkou díru. Psychotechnické systémy jsou tím účinnější, čím speciálněji a určitěji jest vymezeno zaměstnání, pro něž se výběr děje. Neboť tím spíše lze psychotechnický problém řešit zjednodušenou cestou, jak je podává schema *a* na obr. 4. Ale čím více se zaměstnání stává povoláním, a čím více jde místo o pouhý výběr o volbu, kde v úvahu padá téměř vždy více možností, tím více se diagnostická práce bude prohlubovat ve smyslu schematu *b* na obr. 4. Tu pak nepůjde již o direktní diagnostický přechod od testových výkonných fasád, pokud možno imitujících faktickou práci v zaměstnání, k této práci, nýbrž bude nutný regres od testových výkonů nejprve k podmiňujícím psychofysickým faktorům a teprve odtud k úvaze, jak se tyto faktory mohou uplatnit v tom neb onom povolání (viz schema na obr. 5). Z toho však plyne, že validisace testů, vhodných pro poradnictví, se nemůže zakládati v první řadě na praktických kritériích úspěchu v povolání, nýbrž v první řadě na přesném vymezení jejich psychologického významu těmi metodami, jak je inauguroval Spearman. Nemohu zde blíže vysvětlovati tento obtížný předmět, nezbyvá leč odkázati na příslušnou literaturu a zde se spokojiti závěrem, že pro poradenskou praxi budou mít největší význam přirozeně ty testy, které diagnostikují spolehlivě různé „skupinové faktory“, neboť to jest jeden druh čepů, kolem nichž se otáčí problematika volby, hlavně rámcové volby. Odborníkovi zajisté neujde, že hlavní rubriky třetí strany našeho osobního listu (viz str. 346) jsou do jisté míry orientovány podle přítomného stavu výzkumu skupinových faktorů. Cesta k skupinovým faktorům jest formálně technicky ovšem současně cestou od jednotlivých testů k organicky sestaveným souborům. Ovšem kdo si uvědomí, že to, co matematicky figuruje jako „skupinový faktor“, jest de facto pravděpodobně velmi složitým dynamismem, v jehož struktuře nám dosud není spolehlivě znám ani podíl nature oproti nurture, stane se nanejvýš opatrným i v používání nejlepších dosud testů. Nemohu než nakonec opakovati, že v rámci toho, co nazývám „organickou psychodiagnostikou“, mohou některé dobře volené testy již dnes znamenati hodně ve smyslu objektivní opory a kvantitativního zpevnění diagnostické základny, bez tohoto rámce však nejen nic, nýbrž naopak velké nebezpečí právě proto, že přímo vybízejíce k používání svou vnějškovou snadností a jednoduchostí, jsou živnou půdou pro nejdivočejší diletantismus.

Z výrazové psychodiagnostiky rozhodně největší význam pro poradnictví má psychologie písma. Jest v mnohém směru metodou přímo komplementární k metodám testovacím a proto dobře vyvažuje jejich jednostrannost: zatím co testování výkonů dává nejvýznamnější výsledky v otázkách mentálních schopností a naopak málo významné v určování vlastností povahových (toho nejlepším důkazem jest skrovnost úspěchu amerických charakterových testů, pokud vskutku znamenají diagnostiku z výkonu a ne systematisaci a specialisaci metody dotazníkové anebo experimentování ve speciálních oblastech výrazových), jest grafologie nejúčinnější dosud metodou pro diagnostiku vlastností povahových a diagnostiku směrů psychické aktivity, kdežto poměrně labilní, pokud jde o kvantifikaci schopností, aspoň některých. Grafologie též doplňuje psychologický experiment v tom, že tento může přes všechny „koeficienty spolehlivosti“ býti namnoze v jednotlivých případech ovlivněn zkouškovou situací (aspoň u jistých typů osob), kdežto v grafologickém materiálu, je-li obsáhlejší, máme na čase a chvilkové náladě nezávislý vzorek výrazového chování, fixovaný v trvalou stopu, vždy zkontrolovatelnou.